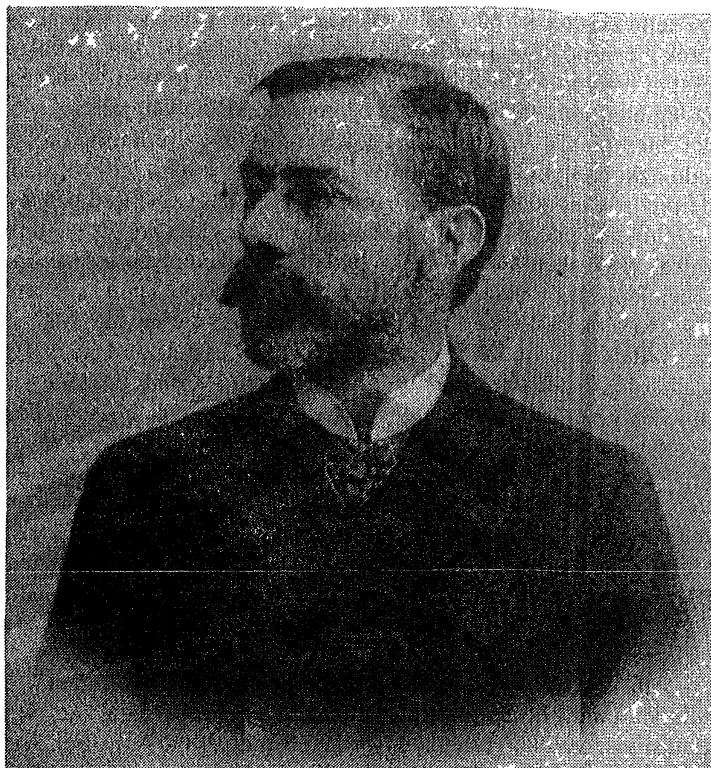

Kenessey Béla

1858–1918

Kenessey Béla arcképe mögött egy olyan életmű áll, amely tanári, lelkipásztori és egyházkormányozói modellként állítható minden korok nemzedéke elé. Száz év távlatából egy, a gyermekkortól a halálig tartó egységes szemlélet, magatartás, életvitel áll előttünk. Történt pedig ez a szellemi irányzatok váltakozásának (liberalizmus–konfesszionizmus) korában, a teológiai oktatás, nevelés századvégi fordulópontján (Nagyenyed–Kolozsvár), az alföldi és erdélyi lelkiség (intenzív kegyes élet–hagyományörzés) szembekerülésekor. Mindezekben a változásokban vagy éppen ütközésekben Kenessey töretlenül ugyanaz maradt; életútja haladvány ugyan, mert a nevelés, a teológiai irányváltások, az adott történelmi és közegyházi körülmények nyomai követhetők, de maga az Isten által meghatározott hívő ember ugyanaz maradt. Jelen tanulmány az életrajz és a munkásság külső kereteiben ezt a megbonthatatlan hívő életegységet szeretné bemutatni.

I.

Kenessey Béla Kenessey Albertnek és Perlaky Idának házasságából született első gyermekként, 1858. szeptember 14-én Szegeden. A család a Dunántúlról, Tolna megyéből származott, majd Szegeden telepedett le. Az apa tengerésztiszt volt, de nemcsak világjárásával tűnt ki, ha-

nem a hajózási elméleti szakembereként is, sőt, 1868-ban hajózási iskolát is alapított, amelynek első igazgatója volt. Számos közleménye jelent meg, s 1871-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává is választotta. A hajózás szakterületén kívül tekintélyét az is növelte, hogy negyvennyolcas szabadsághős volt. Nagynevű apjára a kis gyermek méltán volt büszke (1). Családját abban a szigorúságban nevelte, amellyel hajóját is irányította, s Béla nem csupán ilyen családi környezetben nőtt fel, hanem édesapjától ezt a természetet örökölte. Ugyanígy vált már a kisgyermek sajátjává az apa kötelességtudata, aki ahelyett hogy nemességével járó előjogait aknáztá volna ki, őseihez ezzel kívánt méltónak bizonyulni. Édesanyja ároni családból származott, s tőle szépérzékét és irodalmi érdeklődését örökölte, illetve tanulta. Öccse, a két évvel fiatalabb Kálmán édesapja hagyományát folytatva a hajózási miniszteri tanácsosa volt. A harmadik gyermek, a meglehetősen Ida, haláláig kísérte és gondozta Béla bátyját.

Kenessey Bélát édesapja 1864-ben írta be a Kálvin téri református iskolába, ahol kötelességtudásával, alkalmazkodásával és jó modorával tűnik ki. A család lelki és szellemi nemességét aláhúzó, az életrajzírók megemlékeznek arról a tényről, hogy a család bensőséges kapcsolatot tartott fenn Arany Jánossal, Csiky Gergelyvel, Gyulai Pállal, Pákh Alberttel, akik előtt a kis Béla nemegyszer szavalt is. 1877-ben beiratkozik a budapesti egyetem bölcsészeti karára, de egy év után családjának bejelenti szándékát, hogy lelkipásztor szeretne lenni. Eleinte szülei ellenzik, majd Arany János hatására 1878-ban megkezdte teológiai tanulmányait. Már elsőéves korában felfigyel rá tanára, Ballagi Mór, aki 1879-ben az általa szerkesztett Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban közli írásait. Először önképzőkori titkári jelentéseit, később beszámolóit külföldi tanulmányútjairól, majd 1883-ban első tudományos értékű tanulmányát a Zsidókhöz írott levél és a Római levél krisztológiájáról.

1879-ben meghal édesapja, így fenn kell tartania saját magát, de támogatnia kell édesanyját és kiskorú testvéreit is. Öröklött és belenevelt fegyelmeztségének és takarékoságának a nehéz éveit voltak ezek. Feleségül veszi Vágfalvi Ilonát, s házasságukat Isten négy gyermekkel áldja meg: Alberttel, akiből főorvos lesz, Kálmánnal, aki később az ógyallai csillagvizsgáló tisztviselője, és Saroltával, aki a választói református lelkipásztornak, Szabó Miklósnak a felesége lesz. Született még egy kislányuk, Ida-Kornélia, akit Isten nyolcnapos korában szólított magához. 1900-ban, 42 éves korában veszíti el feleségét.

Tanára, Kovács Albert közbenjárására elnyeri a stipendium bernardiumot, s az 1881/82-es iskolai évben Utrechtben tanul, de megfordul Angliában és Németországban is. Figyelemmel kíséri a külföldi oktatási viszonyokat, és ennek ismeretében beszámol az Utrechtsche Courantban a magyarországi helyzetről. Hazatérve, 1883 második félévétől docensként alkalmazták a budapesti Teológián – közben 1884. február és szeptember között budapesti segédlelkész – majd 1884 októberében meghívják a Teológia hetedik tanszékére, végül 1886-ban, 28 éves korában rendes tanárrá választják az ószövetségi exegézis és a biblikai-teológia tanszékére. Irodalmi munkásságának jó része erre a korszakra esik, főleg a bibliai tárgyú közlemények. Ezek közül a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban a Zsidókhöz írott levél és a Római levél krisztológiájáról, a János evangéliumának izagogikájáról, a Genézis 3,15 protoevangéliumáról, a Protestáns Szemlében a Biblia női alakjairól, az Ószövetség társadalmi eszméiről írt terjedelmesebb és jelentősebb tanulmányt.

A Dunamelléki Református Egyházkerület és általában a magyarországi református egyház bizalmát élvezte, s fokozatosan olyan egyházi és közéleti tekintélynek és tiszteletnek örvend, amelyért ő semmit sem tett tudatosan, csupán Istentől megáldott tehetségével és kötelességérzetével végezte munkáját. Teológiai docensként részt vesz 1883. október 31-én a magyarországi KIE alakuló ülésén, ahol Szilassy Aladár elnök mellé őt választják ifjúsági elnökké. 1889-ben, miután Zsilinszky Mihály lemond, megválasztják a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (MPIT) titkárának és pénztárosának. Ennek a megbízásnak hűséggel és szakértelemmel tesz eleget, amíg 1896-ban kérésére felmentik. Szintén 1889-ben indul meg az MPIT folyóirata, a Protestáns Szemle, amelynek Kenessey az első szerkesztője, s hat éven át végzett szerkesztői munkája (1895-ben Szóts Farkas veszi át a szerkesztést) teszi tulajdonképpen ismertté nevét az országban.

Pályája felfelé ívelésének tényeit nem szükséges értékelni, azok önmagukért beszélnek: 1891-ben a Dunamelléki Egyházkerület aljegyzőjévé választják, 1892-ben az Országos Református Egyházi Közalap előadója és jegyzője. 1890–93 között szerkeszti az MPIT évkönyveit, 1892-től a Protestáns Árvaházi Képes Naptárt, választmányi tagja a Református Egyetemes Tanügyi Bizottságnak s több jótékonyági szervezetnek.

Életének ebben a budapesti korszakában lelki és szellemi energiáját tanári és egyházkerületi megbízatásai között kell megosztania, illetve a feladatokat párhuzamosan kell végeznie. Csak majd Erdélyben válik szét a Kenessey-életmű pedagógiai (professzori) és egyházközületi (püspöki) életszakaszokra. Az utókor joggal állapíthatja meg, hogy sem a budapesti párhuzamoság, sem a kolozsvári egymásutánosság nem történt sem a teológiai tudomány, sem az egyházkormányzás rovására. Nyitott kérdésként kell viszont hagynunk azt, hogy ezeket a kettősségeket mennyire bírta el maga Kenessey Béla.

Az egységes, törésmentes életművet alig lehetne mással jobban szemléltetni, mint azzal, hogy Erdélybe költözése, az új szellemiség és az új munkakör sem változtatott belső emberén. Ez 1895-ben történt, amikor több évtizedes előkészület és két évtizedes harc után, az 1622-ben Bethlen Gábor által alapított gyulafehérvári, majd nagyenyedi akadémia utódjaként Kolozsváron megalakult a Református Teológiai Fakultás. A terv maga 1847-ben születik meg, de a szabadságharc miatt késik, s majd az 1854-es zilahi zsinat mondja ki, hogy Kolozsváron legyen mind a püspök székhelye, mind a „papnevelde” Meg is indul még ebben az évben a tanítás, de 1862-ben a pusztulás után újraéledt Nagyenyedre kerül vissza. A kolozsvári Ferenc József egyetem megalakulása után két évvel, 1874-ben az egyházkerületi közgyűlés helyesli a tervet, de megvalósítására nincs anyagi fedezete, ezért a nagyenyedi teológiát kívánja továbbfejleszteni. Az 1889-es közgyűlés kimondja a kolozsvári teológia szükségességét – s ezt az 1891-es zsinat támogatja –, de csak 1894-ben hatalmazza fel Szász Domokos püspököt, hogy kezdje meg az építést, tekintettel arra is, hogy 104 tag Kolozsvár mellett szavazott (74 ellene, 22 tartózkodott). Összegyűlt 350 000 forint, amivel az építést meg lehetett kezdeni. 1895 tavaszára készen állt az új épület, hogy ősztől kezdve fogadja diákjait és tanárait. S valóban, szeptember 15-én tartották a tanévnyitót, s ezzel beindul a Kolozsvári Teológiai Fakultás első éve. Az 1895-ös közgyűléssel Szász Domokos még nem tudja kimondatni a nagyenyedi teológia megszűnését, s így 1895/96-ban párhuzamosan működött Nagyenyed és Kolozsvár. Csak az 1896. július 6–8-án tartott közgyűlés adta át 127 igen és 52 nem szavazattal Nagyenyedet a történelemnek. Noha a Kolozsvári Teológiai Fakultás százéves története igazolta ennek a döntésnek a helyességét, igaza van a kívülálló értékelőnek, amikor megállapítja, hogy „a győzők kényszerhelyzetek teremtésével, költséges falakkal, nagy drága ünnepélyekkel, beállított tanárokkal, egy tanév történetével s a kikacagtatás lesújtó ítéletétől való félelemmel vívták a döntő ütközetet Nagyenyed ellen”, s abban is, hogy „a kolozsvári fakultás legyen boldog nagyenyedi romjain, s feledtesse el tényével, hírével a fájdalmakat, amiket a hagyományok védelmezőinek okozott” (2).

Az 1894. évi egyházkerületi közgyűlés megbízza az Igazgatótanácsot, hogy a katedrákat meghívással töltsse be. Ez megtörténik, s az 1895. március 16–18-i gyűlés meg is erősíti a meghívást. Bizalmat kaptak: Kenessey Béla (6- és újszövetségi irodalomtörténet és bibliká-teológia), Kecskeméthy István (héber, görög nyelv és exegézis), Nagy Károly (rendszeres teológia), Pokoly József (egyháztörténet) és Molnár Albert (gyakorlati teológia). Szász Domokos azt a Kenessey Bélát bízta meg az igazgatói feladatkörrel, aki mint budapesti, semleges volt Nagyenyed–Kolozsvár harcaiban. De a püspöktől nem csupán, sőt elsősorban nem taktikai lépés volt ez, hanem annak a tekintélynek az elismerése, amely a 37 éves teológiai tanárt, az egyházközületi szervezőt és a Protestáns Szemle szerkesztőjét körülvette. A budapesti 11 évi tanárság után Kenessey vállalta a kolozsvári katedrát és igazgatóságot, ezt a hivatalát szakértelemmel és hűséggel végezte 12 éven át, s átvezette a kolozsvári teológiát a „gyökérverés nehézségein” (3). Mértéktartó, bölcs és tekintélyt parancsoló magatartásával olyan egységes szellemet teremtett meg a tanári kar tagjai között, amelyben megfért Nagy Károly liberalizmusa és Kecskeméthy István intenzív kegyessége, az Alföld és Erdély szelleme, Nagyenyed és Kolozsvár más-más

hangja. Igaz a tanár-utód értékelése, miszerint emberileg neki köszönhető, hogy a kolozsvári teológia hamarosan országos színvonalú és hírvű intézetté vált (4).

A Kenesseyt méltató rövid megemlékezések többnyire foglalkoznak azzal a kérdéssel, mit jelentett életében és életének alakulására nézve az a tény, hogy Budapestről Kolozsvárra költözött. Tollukra kíváncsok a „szívet cserélt”, „hazát cserélt”, „megmaradt magyarországinak”, „erdélyivé vált” kifejezések. Az idősebb, az őt túlélő barát, Szóts Farkas, aki Kenessey Bélát lelki gyermekének nevezi, halálakor így emlékezik meg róla: „Hazát cserélt, de szívet sohasem. Budapest szelleméhez hű maradt, Erdély ellankadt társadalmát az evangéliumból akarta megújítani” (5). A szép, pátosszal teli mondatokat máshol is megtaláljuk, de tárgyyszerűbb és a valóságnak inkább megfelel, ha a kérdést nem sarkítjuk, mert egyfelől történetietlenség 1895-ben Magyarország és Erdély másságáról beszélni, másfelől sem az erdélyi liberalizmus, sem az alföldi pietizmus nem egymást kizáró kategóriák. Ezekben az összehasonlításokban és más viszonylatokban csak hangsúlykülönbségről beszélhetünk. Az tehát kétségtelen, hogy Erdélyben hatott Kenessey Béla evangéliumi lelkülete, de azt nem lehet mondani, hogy itt ennek ne lett volna megnyilvánulása – s ezzel is magyarázható, hogy „Erdély” elfogadta az „alföldi” kegyesiséget. De ezt nem lehet Erdély „asszimiláló hajlamának” (6) betudni (volt és van ilyen hajlam?), inkább annak a ténynek, hogy Kenessey erős hittudata és tradicionalizmusa talajra talált Erdélyben. Az, amiről az emlékirók halála után beszélnek, mint tragikum, meghasonlás, hontalanság, nem vagy csak áttételesen adódik Alföld–Erdély alternatívájából.

Kenessey igazgatóságának első ténykedése, hogy teológusokat toboroz a kolozsvári Fakultás számára. A magyarországi egyházi lapokban közli, hogy az intézet tandíjmentességet biztosít és azt, hogy a hallgatók látogathatják a Ferenc József Tudományegyetem előadásait s ott szigorlatozhatnak. Ezek a hirdetések nem irányultak sem Nagyenyed, sem más teológia ellen, csupán szükséges szervezési lépések voltak. Tekintettel arra, hogy a magyarországi református teológiák egyhangúan panaszkodtak a teológushiányról, Debrecen közli ugyan a hirdetést, de kritizálja, nyilván félvén attól, hogy Kolozsvár a Tiszántúlról hódít el hallgatókat. (7) E hirdetésnek (is) köszönhetően az 1895/96-os tanévre 16 első-, 10 másod-, 4 harmad- és 4 negyedéves, tehát összesen 34 hallgató iratkozik be.

Ismeretesek Szász Domokos püspök szavai, amelyekkel átadta az új intézetet a tanári karnak: „Én építettem e falakat, önök töltsék meg lélekkel.” Az, hogy a nagyenyedi liberalizmus után a kolozsvári „falakat” lélek járja át, hogy az evangéliumi lelkület tisztábban érvényesül itt, mint a többi teológián, emberileg szólva Kenessey Bélának köszönhető. Szemlélteti ezt az, ahogyan már az elindulás után nem sokkal vélekedik a teológiai tantervről. A második iskolai évben felvetődik a tanterv módosításának a kérdése, s ebben Kenesseynek az a véleménye, hogy a tanügyi viszonyok nem ettől javulnak meg, ezt ő tajkolásnak és kicsiségnek minősíti, hanem friss, éltető, megújító levegőre van szükség, mert Lélek az, ami megelevenít. (8) Jellemző, hogy 13 évi tanársága alatt sem a két püspök, Szász Domokos és Bartók György, sem a tanári kar tagjai nem gondoltak más igazgatóra, mint reá.

Kolozsvári tanárságának idején nem annyira bibliai, mint inkább általános teológiai és rendszeres teológiai tárgyú közleményei jelentek meg. A Protestáns Közlönyben az esszénusokról értekezett, az Erdélyi Protestáns Lapban a keresztyén individualizmusról, a Protestáns Szemlében a keresztyén szabadságról, a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban az ingyen kegyelemből való megigazulásról. Megszervezte a Teológián az ún. protestáns estélyeket, s ezeken a keresztyénség lényegéről, Krisztus személyiségéről, váltságművéről, a hit általi megigazulásról, a keresztyén munkásságról tartott előadásokat, amelyeknek teljes szövegét az Erdélyi Protestáns Lap közölte. Különösen jelentősek tanévnyitó beszédei, s ezek közül is a következők emelkednek ki: A theologia: tudomány; A hit és az akarat; A vallás mint lelki életünk követelménye; Az igazi bölcsesség; A hivatásról. Oktatói és nevelői, tudományos és építői munkásságáról a későbbiekben még szó lesz; itt csak azt jegyezzük meg – különösen az első három tanévnyitó beszéd alapján –, hogy reá jellemző, sajátos módon foglalt állást a kor nagy teológiai kérdésében, hogy ti. mennyire egyeztethető össze a tudomány és a hit. Az öncélú tudományoskodás és az

enthusziasztikus teológia között Kenessey vallásos pozitívizmust, mértéktartó kriticismust képviselt.

Az 1895–1908 közötti időszakban egyházközéleti tekintélye nő: 1896-ban igazgatótanácsosnak, 1899-ben egyházkerületi főjegyzőnek választják meg. A bizalom iránta egyre inkább megszilárdul, s az erdélyi közvélemény benne látja az eljövendő püspököket.

Bartók György püspök 1907. december 19-én meghal, s koporsójánál december 22-én Kenessey hirdeti az Igét a Példabeszédek könyve 27,1 alapján. 1908. február 18-ra hívják össze a választói közgyűlést, amelynek kimenetele nem volt kétséges. Kenessey elhagyja a termet, majd báró Bánffy Dezső főgondnok-elnök hívja be és közli a szavazás eredményét: Kenessey Bélát az egyházkerületi közgyűlés egyhangúan püspökké választotta. Szinte egyedülálló, hogy 141 Kenesseyre leadott szavazat mellett egyetlenegy ellenszavazat vagy tartózkodás sem volt. Ez az egyhangúság azt is mutatta, hogy az „enyedi párt” Kolozsvár iránti ellenszenvé elmúlt s a több évtizedes vitát mindenki lezártnak tekintette. Bánffy Dezső üdvözlő beszédére Kenessey válaszol. Ekkor hangzik el híressé vált mondata: „Az egyházkerület misszionáriusa akarok lenni.” Ma ezt akár közhelynek is minősíthetnők, de a századforduló egész egyházi és népi életét ismerve állíthatjuk, hogy akkor nem volt slogan, sőt, olyan új hang volt, amelyet mindenki elhitt, mert mögötte az ő evangélium által áthatott egész személyisége állt. Hivalkodás sem volt és semmiképpen nem jelentett kritikát püspök-elődjeire nézve. Sőt, beszédében hangsúlyozza, hogy ragaszkodik elődjei hagyományaihoz, s közülük Szász Domokost és Bartók Györgyöt emeli ki. Hiszi, hogy az Erdélyi Református Egyház nemcsak vendégjogi, hanem bizalmi alapon fogadja majd szolgálatát. A felekezetieskedést hitetlenségnek minősíti s a többi egyház felé vallási türelmet ígér. – A beiktató istentiszteletre az 1908. április 7–9-i egyházkerületi közgyűlés keretében kerül sor a Farkas utcai templomban, amikor ifj. Péter Károly egyházkerületi titkár imádsága után a beiktató beszédet Baksay Sándor dunamelléki püspök tartja a Jelenések könyve 3,7–8.11 alapján. A beiktatott püspök igehirdetésében (alapíge 1Kor 9,16) ismét bizonyoságot tesz arról, hogy misszionárius püspök kíván lenni, az evangélium szent fátylóját akarja szertehordozni Erdély gyülekezeteiben. Ugyanekkor egyházkerületi főjegyzőt is választanak Nagy Károly személyében. Kenessey püspöki szolgálatának az értékeléséről a későbbiekben lesz szó, itt most csak ennek a tíz évnek két jelentős tényét emelem ki. Az Erdélyi Egyházkerület 1908. november 7–9-én tartott közgyűlésén – készülvén az 1909-es kálvini évfordulóra – megalakítja az erdélyi Kálvin Szövetséget. Kenessey beszámol arról, hogy ez már Budapesten megtörtént s most itt az ideje, hogy Erdély is csatlakozzzék. Felolvassa a Kálvin Szövetség felhívását, s hozzáteszi, hogy Kálvinnak „nem gránit-, márvány- vagy ércszobor kell, hanem emlékéért élő kövekből kell felállítani”. A szövetség nem egyszerűen megemlékezni akar a reformátorról és feladata nem az, hogy Kálvin-tanulmányokat írjon, hanem hogy „egyházársadalmi” munkát végezzen: felkarolja az alkoholisták, az elhagyott gyermekek ügyét, cselédotthonokat létesítsen, ifjúsági egyesületeket hozzon létre, a protestáns irodalmat terjessze (9). A megalakult szövetségnek ő az első lelkesítő elnöke. – Másik egyházkormányzói tette a nőnevelés felkarolásához fűződik. Több mint két és fél évszázados terv volt ez, ugyanis I. Rákóczi György 1639-ben rendelte el, hogy a „lányi és asszonyi rend” számára iskolákat állítsanak fel (10). Egy Kolozsváron felállítandó felsőbb leányiskola építésére gyűjt, de a több tízezer koronányi összeg felhasználását már nem érthette meg, csupán a nagyenyedi tanítónőképző intézet megnyitásának örvendhetett.

Tanársága idején voltak ellenfelei, főleg azok, akik pietizmussal vádolták, de ezek mind kihaltak vagy behódoltak Kenessey tekintélye előtt – noha teljesen igaz Révész Imrének a megállapítása, hogy Kenessey az igazságot nem személyi tekintélyével támasztotta alá, hanem az Igével (11). De nemcsak az egyházkerület tisztelt püspöke volt, hanem megkapta a „külsők” elismerését is. A genfi egyetem 1909-ben doctor honoris causa címmel tünteti ki, 1915-től az egyetemes magyar református konvent lelkesítő elnöke, de ezt a tisztségét már csak hiányosan tudja ellátni. Ugyanabban az évben a Ferenc József-rend nagykeresztjét nyeri el.

1917 tavaszától betegeskedik, szívasztma gyötri. Ősszel még prédikál a Teológiai Fakultás istentiszteletén, s a Jézus megdicsőüléséről tartott igehirdetésben bizonyára már magára is gon-

dol: „Tenni, cselekedni, túrni, kitartani, küzdeni kell. Nem elmerengve szemlélődni... Csak azután lehet majd pihenni és a hűséges munka után újra az ő örökkévaló színe látására fölemelkedni.” – Ida testvére, aki végig hűségesen ápolta, megkérdezte, milyennek képzele a túlvilági életet. „Olyan ragyogóan szépnek – mondta –, hogy a megváltott lelkek számára egy örökkévalóság is rövid lesz az Isten dicsőségét eleget szemlélni.”(12) Az utolsó hetek-hónapok kényszerű tétlenségét nehezen viselte. Látva azt, hogy a háború milyen nagy lelki sebeket és anyagi károkat okozott, halálos ágyán ezt mondta: „Nem a fekvés bosszantó nekem, irtózatos, hogy nem dolgozhatom.”

Háromnapi agonizálás után, 1918. január 8-án délután fél 4-kor Isten magához szólította. A család által kiadott gyászjelentés szövege Igével kezdődik és végződik: „Pál 1Kor 9,16. Kenessey Sarolta férjével, Szabó Miklóssal, dr. Kenessey Albert, dr. Kenessey Kálmán és az elhunyt egyetlen testvére, Kenessey Ida mély fájdalommal jelentik, hogy édes atyjuk, illetve testvére, kenessei Kenessey Béla, az erdélyi református egyházkerület püspöke, a Ferenc József-rend nagykeresztese, főrendiházi tag, a genfi egyetem tiszteletbeli doktora, a református egyetemes konvent elnöke jan. 8-án d.u. fél 4 órakor, életének 60-ik évében, hosszas szenvedés után, csendesen elhunyt. Utolsó útjára január hó 11-én d.e. 11 órakor kísérik a református theologia díszterméből. »Valaki azért vallást térszen énrólam az emberek előtt, én is vallást teszek arról az én Atyám előtt.« Máté 10,32. Kolozsvár, 1918. január 8.» Kenessey Béla testét a Teológia dísztermében felállított ravatalra helyezték, kezébe tették egyik anyai ági őseinek, az evangélikus püspöknek, Perlaky Dávidnak a Bibliáját. A koporsót csak egypár koszorú borította, mert a család kívánsága az volt, hogy az erre szánt pénzüsszeget a kegyelettevők fizessék be a leendő leánynevelő intézet Kenessey-alapjára. Így a koszorúmegváltásból 8000 korona gyűlt be. Január 10-én a családot meglátogatta az egykori tanártárs Ravasz László, s a Zsidókhoz írott levél 13,8–9 alapján mondott vizsgálati szavakat (13). – A temetési istentiszteleten, január 12-én, Petri Elek dunamelléki püspök imádsága után Kecskeméthy István hirdette az Igét 1Jn 2,17 alapján (És a világ elmúlik és annak kívánsága is, de aki Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké). A család gyásza iránti együttérzést és a Kenessey iránti tiszteletet személyes jelenlétükkel fejezték ki Baltazár Dezső tiszántúli református, Ferencz József unitárius, Majláth Gusztáv római katolikus püspök, több egyetemi tanár, köztük Pap István Budapestről, Makkai Sándor és Búza László Sárospatakról, az Erdélyi Egyházkerület öt főgondnoka közül négyen: Zeyk Dániel, gróf Bánffy György, Lészay Ferenc, báró Kemény Árpád. Részvétáviratot küldött IV. Károly király, Apponyi Albert, Ugron Gábor, Tisza István, Tüdös István tiszáninneri református, Kapi Béla evangélikus püspök és sokan mások. A Házsongárdi temetőbe temették el, felesége és édesanyja mellé. Itt is a legrégebbi barát, a lelki rokon, Kecskeméthy István szolgált. A másik barát és fiatalabb tanártárs, Ravasz László 1918. május 4-én az egyházkerület gyászsünnepélyén mondott emlékbeszédet a „világoskodó lámpás”-ról 2Pt 1,12–19 alapján.

Halála után 25 évvel a püspök-utód Vásárhelyi János Máté 5,14–16 alapján a világ viláosságának nevezi őt, akinek látták jó cselekedeteit és dicsőítették a mennyei Atyát. Kenessey Béla tiszta és szeretetteljes légkörű családi életet élt, amelynek titka az volt, hogy „családjának ablakán állandóan a mennyei Jeruzsálem felé voltak kitérve innen áradt be az Ige és az imádság ablakán a mennyei levegő” (14). Ezt akarta megvalósítani mint igazgató a Teológián s mint püspök az Erdélyi Egyházkerületben. Hogy ez mennyire sikerült, arra keresünk választ a következőkben.

II.

Életművének értékelésénél Kenessey Béláról a tudósról, a nevelőről, az egyházszervezőről, az igehirdetőről emlékezünk meg, végül próbáljuk lelki arcvonásából megérteni az ember Kenesseyt.

Az 1895-ben megalakult Kolozsvári Teológiai Fakultás nemcsak történetileg folytatója a nagyenyedinek, nemcsak jogutódja, de szellemi és lelki örököse is. A Nagyenyed–Kolozsvár vonal a tudomány kontinuitását is jelenti. Erről nem szabad megfeledkeznie sem a történetírónak, sem másnak. A folytonosságot jelzi az a két személy, akit az egyházkerület Nagyenyedről hívott meg a kolozsvári Teológiára: Nagy Károly és Kecskeméthy István. Közülük a tulajdonképpen enyedi örökséget a rendszeres teológia tanára, Nagy Károly képviselte, aki Kovács Ödön tanítványa és tanártársa volt. Ő több volt, mint egyszerűen Kovács Ödön liberalizmusának kolozsvári meghosszabbítása. Eredeti teológiai gondolkozásával, telítve a 48-as szabadságeszmével, új színt hozott Kolozsvár életébe.

Makkai Sándor az erdélyi református egyházi irodalmat 1850-től korszakokra osztja, s ebből az első a nagyenyedi (1850–1895), a második a kolozsvári (1895–1918). Nyilván ez nem csupán az irodalomra, hanem a teológiai tudományosságra és az egész református szellemiségre is vonatkozik. Nagyenyed arcélének két jellegzetes vonását emeljük itt ki.

Az első az a teológiai liberalizmus, amely az egész európai gondolkodás jellemzője volt, s amelynek háttérében a szellem- és természettudományok előretörése állott. Ennek a teológiának egyrészt meg kellett küzdenie a természettudomány–hit újonnan jelentkező kettősségével, s éppen liberális mivoltánál fogva egymástól eltérő megoldásokat tűrt meg a maga kebelében: a kizáró alternatíváktól kezdve a kettő egymáshoz közelítésének próbálkozásáig sok mindent. Másrészt a lemaradás félelmének kényszerítése alatt fenn akarta tartani, illetve erősíteni akarta a teológia tudományjellegét. S míg egypár száz évvel ezelőtt a humanizmus hatásaként a bibliai nyelvészet állott az érdeklődés központjában, és míg a 20. század elején a szociológia az egyháztársadalmi munkát (egyesületek, szövetségek) élénkítette meg, addig a nagyenyedi korszakot a filozófiai behatás határozta meg, amely a rendszeres teológiai gondolkodást serkentette.

Másodszor: Nagyenyed a nemzeti eszmék újraéledésének az erdélyi központja volt. Ez a Teológia mint intézmény lángoló magyarságot oltott hallgatói lelkébe, olyan lelkipásztorokat akart nevelni, akik készek a haza oltárán mindent feláldozni. Ennek politikai alapja az 1848-as magyar forradalomban, az azt követő szabadságharcban és a Magyarországgal való unióban volt.

Ezt a szellemiséget hozta magával és képviselte Nagy Károly; s hogy minden más hatás mellett ez meg is maradt, azt mind az ő tanári (liberalizmus), mind püspöki (hazafiság) szolgálata bizonyítja.

Az 1895-ben indult kolozsvári Teológiát azonban nem egyoldalúan ezek határozták meg, hanem a szintén Nagyenyedről áthozott, de enyedivé sohasem váló Kecskeméthy István is, az „alföldi pietizmusnak”-nak nevezett ébredési irányzatával. Abban, hogy ez a Teológia sohasem vált a pietizmus kohójává, de nem is rekedt meg egy sivár liberalizmusban, döntő szerepe volt Kenessey Bélának, aki érzelmileg Kecskeméthyhez állt legközelebb, de minden tanártársával jó emberi-baráti viszonyban volt. Ennél azonban többet kell elmondanunk arról az emberről, aki 13 évig volt az új intézet igazgatója.

Még az 1881–82-es külföldi útja alkalmával a holland bibliakritikai iskola hatása alá került, s ez a kritikátlan bibliakritikai szemlélet maradéktalanul érvényesül két, 1883-ban írt tanulmányában, ahol az újszövetségi levélirodalom krisztológiájáról, illetve a János evangéliumának izagógikai kérdéseiről értekezik. Innen eljut az építő bibliaértelmezésig, addig, hogy „a kijelentés szellemébe kell az ifjakat belevinni”, addig, hogy a vallás „élet Istenből, Isten által, Istenben” (15). Nem tudunk arról, hogy valamilyen fordulat állott volna be életébe; inkább arra kell gondolnunk, hogy Isten fokozatosan meghódította a belső látásra különben is hajlamos lelkét, vagy Ravasz László megfogalmazásában: „Éles kritikával vizsgálta a Bibliát, közben a Biblia az ő lelkében titkos munkát végzett.” (16)

Az, amit Kenessey-nél építő bibliai kriticismusnak nevezhetünk, főleg az első három tanévnyitó beszédeiből tetszik ki: Néhány szó a lelkészképzésről, A theologia: tudomány, Tudomány és theologia.

Nemcsak a nyugati teológiák hatása, de született kritikai érzéke is készteti arra, hogy védje a teológia tudományos jellegét, s ezzel akaratlanul is a nagyenyedi szellem folytatója Kolozsváron. Kovács Ödönék liberális teológiája azt akarta, hogy a tudományos világnézetet a vallással egyeztesse, érvényesítette a szabad kritika jogát az írásértelmezésben, ugyanakkor filozófiai alapot adott az egész teológiának. Ezzel egyetértett Kenessey is. Izagógikakurzusában tárgyalta a bibliai könyvek szerzőinek, keletkezési korának sokszor vitatott kérdéseit, vallotta, hogy a teológia tudományt fel kell tenni a „boncaszatra.” A biblika-teológia vonatkozásában a tudományosságon történetiséget értett. Kurzusában (17) azt írja, hogy a biblika-teológia feladata „a bibliában levő valláserkölcsei eszméket a maguk fejlődésében történetileg feltüntetni”. A történetiség azt is jelenti, hogy az igeszakasz szövetségi helyét figyelembe kell venni, mert „nincs szerencsétlenebb exegetikai eljárás, mint amely a kánon két részét egyöntetűvé akarja simítani allegorikus vagy tipikus interpretációval”

De Kenessey meglátta a rosszul értelmezett teológiai tudományosság veszélyeit is, s ezek közül főleg kettő ellen védte az írásmagyarázat tudományát. Az egyik az elvonatkoztatott, a gyakorlati életben használhatatlan teológia. Ebben a korban divat volt a természettudományok és a szellemtudományok párhuzamának kimutatása. Különösen H. Drummond híres könyvének hatására (18) Kenessey a vallásos pozitívizmus képviselője volt. Szerinte a fizikai tudományok azzal tettek nagy lépést előre, hogy a tapasztalást, a megfigyelést tartották szem előtt. Ezzel szemben az „etikai” tudományok „levegőbe épített rendszert” dolgoztak ki. Így aztán míg az egzakt tudományok megszabadultak a „doktrinális nyűgtől”, addig a teológia ettől a hatástól elernyed, bomlásnak indult és kezdte elveszíteni pozitív alapjait. A teológiai tudományoknak szinte minden ágára kiterjeszti az életesség, a gyakorlatiitás követelményét: „Nem az exegetikai szörszálhasogatás kell, hanem a kijelentés szellemében kell nevelni az ifjakat.” A dogmatika területére vonatkozóan: „Nekem a Szentháromság nem hegeli philosophiai elvontság, hanem az élő Istennek mint teremtőnek, megváltónak és megigazító megszentelőnek életmegnyilvánulása.” A gyakorlati teológia pedig legyen valóban gyakorlati, de vigyáz arra is, hogy ez ne parlágisodjék el: „...a praktikus irány alatt nem azt értem, mintha mellőzteni kívánnám a practica theologia egyes tárgyainak előadásánál az elméleti részt, mert ez a tudomány megtagadása volna.”

A tudomány nemcsak elvonatkoztatott lehet, de romboló is, ezért Kenessey mint tanár mindennél nagyobb energiát fektetett abba, hogy megvédje a hitet. Bár neveket és irányzatokat nem említ, de bizonyára nem az enyedi liberalizmusra gondol, hanem a holland történetkritikai iskolára és a Ballagi Mór–Kovács Albert-féle racionalizmusra. Véget kell vetni a romboló tudománynak, „elég immár a hullaboncolásból, a mikroszkopikus vizsgálatokból, most fogjunk hozzá az építéshez”. Egyik tanévnyitó beszédében keserűen panaszkodik, hogy a Teológiára érkező fiataloknak nincs pozitív hite, tele vannak kételkedésekkel. Ezért a teológiai oktatásban úgy kell az ellentmondásos (izagógikai) kérdéseket tárgyalni, hogy az előadó a hallgatók lelkét ne hagyja üresen, rá kell mutatni például arra, hogy a szerző „az Úr választott edénye volt”. Érdemes lenne értelmezni intő mondatát, mely szerint a teológiának vigyáznia kell arra, nehogy „a lelkeket a hitüktől, a hitet pedig az objektív üdvényektől fossa meg”. Az „objektív üdvény” pedig csak a Szentírásban áll a kereső hit előtt, s ezt a bibliai nyelvek tárják fel főképpen, mert „az, ami eredeti, csak az értékes ... a forrásnál minden víz üdítőbb, erősebb, mint bárminő szép vignettájú üvegbe bepalackozva”. Bizonyára igaza van a későbbi tanárutódnak, amikor azt mondja, hogy Kenessey tudománya az Igéről szóló bizonyágtétel volt, órái pedig ige hirdetéssé magasztosultak”. (19) A tudományosság, életesség, hit, biblicitás eme követelményei összesűrűsödnek abban a mondatban, amely az 1896-os tanév megnyitó beszédében hangzott el: „A 60-as, 70-es évek modern teológiája megvénhedett és képtelenné vált az egyházi élet megtartására ... ezért újabb,

igazán modern teológiára van szükségünk, amely a tudományok legújabb módszereivel dolgoz-
zék s úgy építsen.” (20)

A nevelés

Személyes példaadás

Amikor Szász Domokos sugallatára az egyházkerületi közgyűlés Kenessey Bélát hívta meg a Kolozsvári Teológiai Fakultás tanárának és igazgatójának, nem csupán a nagyenyedi–kolozsvári ellentétek elsimítására gondolt s nem csupán közéleti és tudósi tekintélyére számított, hanem meglátta benne a nevelőt is. Azt, hogy Kenessey nevelői egyéniség volt, a megemlékezők – többnyire egykori tanítványok és tanártársak – nem mondják ki tétélesen. Személyes tapasztalataikon nyugvó rövid értékeléseikből ez világosan kitetszik, s mi állításként is elmondhatjuk. Nevelni az tud, akinek Isten erre nézve karizmát (ezen most minőséget értek) és talentumokat (ezt mennyiségileg is felfoghatjuk) adott. De nevelővé igazán az válik, aki a karizmát érvényesíti és a talentumokat megszorítja. Majdnem negyedszázadot töltött el a katedrán, Kolozsváron tizenhárom évet, évfolyamok és nemzedékek kerültek ki keze alól, amelyek ennek a nevelésnek a hatása alatt szolgáltak a gyülekezetekben. Kenessey született nevelő is volt, akit Isten ilyen képességgel és minőséggel áldott meg, de nevelt nevelő is, aki a családi házból hozta az apai szigort, kötelességtudatot és az anyai tapintatot és gyöngédséget. Ez a kettő aztán megvalósult saját családi életében, gyermekei nevelésében, az öttagú kis közösség lelki életében. Innen sugárzott ki a fakultás diákjaira is, annál is inkább, mert mint tanár az új épület egyik lakrészében élt tizenhárom esztendeig.

Bár jelen megemlékezés bevezetőjében a Kenessey-életmű egészéről beszéltem – s ez így is van –, munkássága három korszakban áll előtűnk: budapesti tanársága (1884–1895), kolozsvári tanársága (1895–1908) és püspöksége (1908–1918). Ha irodalmi munkásságát ennek megfelelően szemléljük, észrevehetjük, hogy bibliai tárgyú tudományos közleményei az első szakaszban jelentek meg, kolozsvári tanársága alatt az esszéusokról és az Ószövetség társadalmi eszméiről írott cikkein kívül szinte semmi. Ha eltekintünk egypár halotti megemlékezéstől, temetési prédikációtól, akkor a megjelent írások három érdeklődési kört ölelnek fel: 1. tudományos értékű évnvtő beszédei, 2. a fakultáson tartott protestáns estélyek előadásai és 3. a teológiai hallgatók számára kibocsátott legátusi konceptusok. Ezeknek nyilvánvaló célja nem valamilyen tudományos ismeretközlés volt, hanem a nevelés. A mai-késői életrajzíró ezekre a közleményekre van utalva, és a Kenesseyt személyesen ismerők értékelésére, akik közül Nagy Károly, Ravasz László, Schneller István, Révész Imre, Makkai Sándor, Nagy Géza, Gönczy Lajos, Vásárhelyi János nevét kell itt megemlíteni. Mindezek birtokában, de a személyes élmények hiányában, próbáljuk egypár vonásban Kenessey arcképén a nevelői vonásokat felfedezni.

Kenessey a fakultás hallgatóihoz intézett beszédeiben többször is elmondta, hogy nem uralkodó, hanem szolgálni kész lelkipásztorokra van szükség Erdélyben. Az előző fakultás, de maga az egész Nagyenyed egy uralkodó papi típust nevelt ki, azt, amelyik minden társadalmi, kulturális, politikai megmozdulásnak vezéregyéniségévé képes válni. Nagyenyed mint kisváros alkalmas környezet, talaj volt erre nézve, hiszen az enyedi tanárok és hallgatók a városi közélet hangadói voltak. Ha nem is merész, mindenesetre feltűnő volt a kor eme hangulatába bekiáltani, hogy a lelkipásztor mindenekelőtt az Úr Jézus Krisztus szolgálója és a gyülekezet is. E mellett – de ezzel csak látszólagos ellentétben – nem szűnt meg hallgatóiban tudatosítani, milyen áthatónak, az egész gyülekezet életét meghatározónak kell lennie az erdélyi református lelkipásztor-nak. „A hivatásról” szóló tanévnvtő beszédeiben a következőket mondja diákjainak: „Ti vagytok a föld sói... – ez a jézusi nyilatkozat a maga teljességében sohasem érvényes a tömegre, és egészében csak az időknek végén válik a tömeg tulajdonává.” Ezt a tudatot egy kicsiny, de tevékeny „szellemi arisztokrácia” viszi be lassanként a tudatokba. Ez a kettős követelmény: a lelkipásztor legyen szolga és „szellemi arisztokrata” – senkiben sem fért meg jobban, illetve ellentétük senkiben sem oldódott fel inkább, mint abban a Kenesseyben, aki később kijelenti, hogy az egy-

házkerület misszionáriusa akar lenni, ugyanakkor – szinte mindegyik életrajzírója megállapítja – ő volt az erdélyi reformátusság szellemi és lelki arisztokratája. A krisztusi élet és az ő szolgálata azt is jelenti, hogy a lelkipásztor képviseli őt mint Urat a gyülekezetben, és szolgál, mint ő, aki Úr lévén, szolgálai formát vett fel.

Ezen egymást kiegészítő kettősségből adódik Kenesseynek mint nevelőnek az a szándéka, hogy hallgatóiban felébressze a kötelességérzetet és felelősségük tudatát. Lelkészszerző beszédekben dörgedelmesnek halljuk ma is halkán elmondott szavait: „Tudjátok-e, hogy az idvességről, a lelkek nyugalmaról, a szívek megváltásáról a társadalom fundamentumáról szóval életről vagy pedig halálról van szó, valahányszor felálltok a gyülekezetben? Aki kötelességét nem teljesíti, bárki legyen is az, bátran mondható hazaárulónak; hát még az, akinek egyenesen az Isten szövetségében kell járnia...!” De ezt a kötelesség- és felelősségtudatot a Szentléleknek kell inspirálnia, nem ébredhet fel csupán egy „elvallalt polgári kötelesség” ösztönzésére.

Kenessey mint tanár és igazgató a teológiai hallgatókat mint leendő lelkipásztorokat látta és értékelte, felnőtt és szabad embereknek minősítette, de óvta minden szabadosságtól. Így szólt diákjaihoz: „Tekintsék a mi kis respublikánk törvényeit és szabályait úgy, mint az egyéni szabadság garanciáit, de – tette hozzá – szabadosság mellett nem maradhatnánk együtt.” Rend a szabadságban – ez volt nevelői eszményének egyik imperativusa, s „semmi sem fárasztotta úgy, mint a rendtelenség, a chaosz, a szibvásár, a forradalom [sic]” – mondja róla tanártársa, Ravasz László. (21)

A felelős embert szabaddá lehet tenni – de Kenessey tudja, hogy ez így túl száraz, didaktikus, ennél a nevelőnek többet kell kimondania. A több nála így hangzik: „A rendszabályok summája a szeretet.” Ebben a légkörben, a kiváltképpen való úton a tanár ezt ajánlja a diáknak: „Tekintsenek bennünket barátainknak, s legyenek meggyőződve, hogy amennyire csak lehet, mindenben javukat akarjuk munkálni.” (22)

Annak, aki az oktatás és a nevelés mércéjét ilyen magasra állítja, annak, aki mindent az eszményivel mér, nyilván csalódnia is kell. Az első püspöki jelentésében elégedetlenséggel számol be a második lelkészképzés vizsgákról: „Az a sokszor dicsőített gyakorlat egy esztendő alatt letörli az ifjakról még azt a kicsi tudományos mázt is, ami rajtuk volt s útszélről szedett kifejezésekkel felelnek, mintha soha életükben semmiféle tudományt nem hallottak volna.” (23) Nemcsak a parlagi, rusztikus beszéd és viselkedés keseríti el, hanem az oktatás eredménytelensége is. De a tanárnak sohasem szabad lemondani a didaktikai-pedagógiai igényekről. 1907-ben tartja Ravasz László székfoglaló beszédét, s Kenessey válaszában nemcsak felkészíti leendő tanártársát a kudarcokra, de bátorítja is. Azt mondja, hogy a tanár csak nagyon keveset kap vissza a vizsgán abból, amit leadott, de ez ne keserítse el, hanem ezután úgy menjen be az előadóterembe, hogy még nagyobb „teremtő erővel” szórja tudásának, hitének, legszentebb meggyőződésének magvait. Mert a teológiai tanár munkájának eredményét nem lehet felmérni, a hatás a lelkek, szívek titkos műhelyében folyik.

Nemcsak Kenessey életművének egységéről kell beszélnünk, hanem nevelői alkatának egységéről is. Ő az órákon kívül is tanár volt s az órákon is pásztor volt, a teológusok pater familiarisa.

Felelősségtudat, szolgálat, szabadság, rend, tudományos igényesség, pásztori alkat – egypár vezérkifejezésben próbáltuk összefoglalni Kenessey Béla nevelői-oktatói személyiségének jegyét. Idézzük végül Gönczy Lajos megállapítását: „Nevelő ereje abban volt, hogy amit az ifjúságtól követelt, ő maga is abban élt.” (24) Mint hívő keresztyén tanár, hívő teológusokat szerzett volna átadni a gyülekezeteknek szolgálatra.

Az egyházszerzés

Misszionárius püspök

Huszonnégy esztendei tanári szolgálata után az Erdélyi Egyházkerület Kenesseyt püspökké választotta. Ahhoz, hogy ezt értékeljük, a tanári és a püspöki munkásság tényeit kell a mérleg

két serpenyőjébe tennünk. Kétségtelen az, hogy Kenessey püspökké választása az anyaszentegyház javára történt; kérdéses viszont, hogy ez a nyereség nagyobb volt-e, mint az a veszteség, hogy „Erdélynek” egy kiváló tanártól kellett megválnia. Tanársága felhőtlen volt és egyértelműen építő; amikor azonban nevelői elveit az egyházkormányzatban akarta érvényesíteni, olyan akadályokba ütközött, amelyek bizonyos értelemben szolgálatának kudarcához vezettek, ha túlzott is az a többek által megfogalmazott állítás, hogy tragikussá vált.

Erdély egyházi közérdeklődése már akkor Kenessey felé fordult, amikor egyházkerületi főjegyzővé választotta, mert egyéb kvalitásai mellett meglátta benne a szervezésre alkalmas, a nevelői karizmával megáldott pártatlan vezetőt. Magyar református egyházunkra általában, az erdélyire sajátosan jellemző, hogy ha valakiben képességeket vesz észre, úgy véli, hogy ezek a szolgálat minden területén érvényesíthetők. Ez következik egyházunk aránylag kicsiny mivoltából, hogy mindig a kevésből kell a legalkalmasabbat kiválasztania. Egyházunk nem mindig rendelkezett akkora szellemi potenciával, hogy minden tisztségének teljes feladatkörét be tudta volna tölteni a szolgálathoz illő igényességgel. 1908-ban az egyházi közérdek magának követelte Kenesseyt, s főjegyzőjét püspöknek választotta. Ő maga pedig semmit sem tett püspökségének érdekében, még a kérő és felkérő leveleket is válasz nélkül hagyta.

Az 1908. február 18-i választói közgyűlés eredményhirdetése után püspöki programbeszédében elmondja, milyen feladatokat lát maga előtt és hogyan akarja azokat elvégezni. Püspöki szolgálatának értékelésénél ebből a beszédből emeljük ki egypár gondolatot.

a) Mindenekelőtt a már idézett híres mondatát, hogy egyszerű, igénytelen misszionárius akar lenni. – Ravasz László találóan értékeli az előző három püspököt: Nagy Péternek köszönhető az egyház anyagi biztosítása, Szász Domokos érvényesítette az egyház nemzetfenntartó hatalmát, Bartók György az egyház etikai megszervezésében őrlődött fel. Ez utóbbit Révész nagy tudósnak, hatalmas puritán kormányzóknak nevezi. (25) Tetszett Istennek, hogy a Nagy Péter – Szász Domokos – Bartók György vonal után – anélkül, hogy Kenessey letért volna erről – az egyház élete más irányt vegyen. Kerülve a sarkításokat, meg kell állapítanunk, hogy Kenessey az elődei által megszervezett erdélyi református egyházat lelkiileg akarta megújítani. Tizenhárom éve élt Erdélyben, és ismerte az itteni népegyházi képletet, de püspöki látogatása idején szerzett élményei megdöbbenettkék a lelki elesettség láttán. Már beköszöntő beszédében kifejti szándékát: „Azt akarom, hogy egy-egy italyit vigyek az élő vizek forrásából az evangéliumból. Nekünk a reánk bízott evangéliummal meg kell szentelnünk ezt a nemzetet, az evangélium erővel kell igazán szabaddá és függetlenné tennünk.” (26) Tíz évvel püspökké választása előtt, védekezve a pietizmus vádjá ellen, elismeri, hogy az „evangelizáció és belmisszió sikertelen szóalkotások”, de tartalmukat védi. Püspöksége alatt kevésszer ejti ki ezeket a szavakat, de körútja alkalmával és általában minden igehirdetésében és beszámolójában egyébről sem szól, mint az evangélium erejéről. Az evangéliummal olyan közszellemet akar teremteni, amely egész népünket áthatja. A későbbi Makkai-program: népemmel az egyházért – itt így jelentkezik: az evangéliummal népemért.

Kenessey püspök elindul egyházlátogatói körútjaira, hogy Erdély gyülekezeteivel közvetlen kapcsolatot teremtsen, hogy „személyes érintkezésekből építtessünk lelki házzá” (27). Az egyházkerületi közgyűléseken felolvasott jelentéseit, melyek formailag tökéletes irodalmi alkotások voltak, missziói, evangelizátori hév hatja át. Mindenekelőtt a veszélyeztetett területeket kereste fel, így például a már akkor elesett hunyadi szórványvidéket, Szászvárostól Lupényig, s látogatásáról így számol be: „Égi oltárról vett eleven szénnel kívánám lángra gyújtani ajkamat, hogy szólnék minden őrállónak, hogy százszoros munkára, vigyázásra, szeretetre, odaadásra, türelemre, kitartásra és lelkesedésre, szinte a fanatismusig menő faj- és egyházszeretetre van szükség, mert különben elpusztulunk.” Ez a vidék „letargiába süllyedt”, s Ezékiel könyve 37. fejezetére hivatkozva úgy érzi, hogy az Úr Lelkére van szükség, hogy e tetemek megéledjenek. A kálvinizmus és a magyarság „vergődését és vonaglását” Ézsaiás élénk színeivel írja le, és Jeremiás megváltó fájdmával éli át. (28)

Hogy az alföldi Kenessey mennyire erdélyivé és a tudós tanár mennyire gyakorlativá tudott válni, azt az is bizonyítja, ahogyan ő a székelységhez viszonyult, hiszen ha valami távol állt tőle, akkor az a székely néplélek volt. Inti ezt a népet, hogy vigyázzon, mert ősi erején, egykori érenyeinek rést üthet a modern hitetlenség és erkölcstelenség, és akkor az „Erdély gerincét” képező székely népnek vége van.

Kenessey mindent az evangélium szempontja alá vetett. Amikor jelentést tesz azokról a vidékekről, ahol az egyke önpusztító gyakorlatával találkozott, így biztatja a lelkipásztorokat: „Itt is óriási ereje és hatása lehet az erőteljes evangéliumi vallási és etikai álláspontnak a hangsúlyozásában az evangéliumi újjászülő erőknél a családi és társadalmi életbe való bevitelében.” (29)

A végső értékelés előtt már most fel kell tennünk a kérdést: ebből a missziói, evangelizációs tervből mit sikerült Kenesseynek megvalósítani? „Az evangélium szent fáklyáját akarom szerte-hordozni Erdély gyülekezeteiben” – mondta beköszöntő beszédében, s ő valóban ezt tette. Ezzel szemben Erdély – bár szolgálatát méltányolta s személyét elfogadta – evangelizációs törekvéseinek ellenállt. Bizonyára azért – ahogyan helyesen állapítja meg Gönczy Lajos (30) –, mert nálunk az evangelizációt kívülről importált mozgalomnak tartották. Erdély vallásos önértetét sértette, hogy hitetlennek, külmisziói területnek tekintették. Az utókor méltán értékelhette Kenessey szolgálatát talajkészítőnek, olyannak, amelyben majd a 20-as évek evangéliumi magvetése meg is fogan. Újból igazzá vált az Ige: „Én plántáltam, Apollós öntözött, de Isten adta a növekedést” 1Kor 3,6. Szépen értékel Tavasz Sándor: „Mint evangelizátor jött közénk, de Erdély kiváltotta belőle a prófétát.” A próféta és az evangelizátor kettősségét hordozta magában: az első azt jelenti, hogy bátrabbaknak kell lennünk az Isten dicsőségéért folytatott harcban és a magunk ostromozásában, a második, hogy szelídebbeknek és reménységgel teljesebbeknek kell lennünk. (31)

b) Amellett, hogy Kenessey misszionáló, evangelizáló, lelkiileg újat hozó püspök volt, ki kell emelnünk azt is, amit már programbeszédében vállalt, hogy folytatni akarja püspök-elődének munkáját és ragaszkodni akar történeti örökségeinkhez. Majdnem mindegyik püspöki jelentésében megemlékezik – rendszerint egy-egy évforduló kapcsán – egyháztörténetünk valamelyik alakjáról. Ezekben a visszatekintésekben két dologra figyel és figyelmeztet. Először arra, hogy a nagy református személyiségek tetteit a hit mozgatta. Bethlen Gábor fejedelemmé választásának 300. évfordulóján püspöki jelentésének bevezetőjében ezt mondja: „Nem véletlen, hogy Erdély aranykora annak a két fejedelemnek az uralkodására esik, akiknek egész lényét áthatja a predestinációs hit. Ez az, amit a »vulgáris történetfrás« nem mutatott fel.” Ugyanitt emlékezik meg báró Eötvös József születésének 100. évfordulójáról. De minden ilyen felelevenítésben jóvőszemlélet is van. Kuun Kocsárról például azt mondja: „Egy ilyen, a messze jövőbe nézni tudó nemzedék nevelésére kell törekedni.” (32) Kálvinról az 1908-as és 1909-es, Bod Péterről az 1912-es közgyűlés alkalmával emlékezik meg.

c) Püspöki szolgálatának elején vállalja, hogy a felekezetek közötti békességet fogja munkálni. Budapesti tanárságának idején, már 1888-ban beszél erről, sőt a református és evangélikus egyházak köznevelésének szükségességéről is. Azzal vádolják, hogy olyan uniót akar, amelynek sem református, sem evangélikus jellege nincs, de ezt a „felekezetieskedő” vádat ő visszautasítja. (33) Itt Erdélyben is elítéli az egyházak közötti viszálykodást, s ezt is az evangélium szempontja szerint teszi: „A felekezeti harc tiszta negatívum, míg az evangélium a legfelségsőbb pozitívum” (34).

Túl azon, amit Kenessey püspökké választása (1908. február 18.) és beiktatása (1908. április 8.) napján tételesen is felvállalt, egyházkormányzói és közigazgatói munkásságából még egy párvonást kell kiemelnünk.

Mindenekelőtt azt, hogy ő a lelkipásztorokra és a református egyházra úgy tekintett, mint akik és amely az Isten Lelkének hatására egy magasabb rendű életet képviselnek. Már tíz évvel püspökké választása előtt az anyagiak és lelkiek vonatkozásában ezt írja: „A Lélek erejével szervezzük meg a suprematiát, mert csak egyetlenegyben, a szellemi suprematiában van erő...” Az

egyház az 1848-as XX. törvénycikk alapján kaphat ugyan támogatást az államtól, de az egyházi élet fellendülését nem ettől kell várni, mert „az anyagiakból eszményiek sohasem fejlődtek. Lélek az, amely megelevenít.” (35) Ez a felsőbbrendű egyház, amelyet Ravasz László a Kenesseyről írott megemlékezésében high church-nek nevez, nem lehet demokratikus felépítésű, mert ilyen a szekta (így Ravasz), és nem is lehet elvonatkoztatott, történelmi gyökerek nélküli, hanem olyan, amelynek ősképe a 17. századi fejedelmi egyház. (36) Lelki felsőbbrendűség és történelemtudat, e két szemlélet és igény mögött származásával és egész tekintélyt parancsoló magatartásával maga Kenessey állt.

Az a Kenessey, aki a testtel szemben a lélek felsőbbrendűségében hitt, a való világ fölött a kellő világban élt – az egyházban a jog és a törvény helyett a szabadságot és az önkéntességet hirdette. A jogászok megmosolyogták, amikor azt mondta, hogy csak egy paragrafust ismer, a kegyelem paragrafusát. Zavarta, hogy kormányzati és közigazgatási kérdésekkel kell foglalkoznia, ezt inkább rábízta az egyházkormányzói testületekre és adminisztrációs munkatársaira.

Kenessey püspöki szolgálatának tíz éve alatt mindenki érezhette, hogy a Lélek szele járja át az erdélyi református egyházat, hogy felfrissítse a lelkeket. Az egyház reformációja, a lelki élet megújulása szerinte nem jelentheti azt, hogy új alapokat fektetünk le, mert ez csak egy lehet, Jézus Krisztus. Ezért „ne közelítsetek az egyházhoz dinamittal, csákánnyal, ne vessetek kezét újságvágyásból a régiekre!” – mondja egyik jelentésében. (37) Majdnem egy évszázad távlatából úgy látjuk, hogy Kenessey mint püspök három nemet mondott ki az akkori erdélyi református közszellemre. Az egyházban nem demokráciára van szükség, hanem Jézus Krisztus uralmára, s ha ez a Lélek által megvalósul, akkor beszélhetünk az egyház supremáciájáról. Nem az alapokat és struktúrákat kell megváltoztatni, hanem a lelkeket a krisztusi alapra helyezni. Nem a törvényből fog a református egyház megújulni, hanem az evangéliumból. Az 1908–18-as évekre nézve kétségbe vonhatjuk ezeknek az elveknek a helyességét, abban azonban nem szabad kételkednünk, hogy az erdélyi református egyház püspöke ezt a legkomolyabban gondolta és egész hívő személyiségével ezen elvek mögött állt. Mindhárom neve azonban felkiáltójel a mai egyházkormányzatra nézve is.

Az igehirdetés

Mély biblicitás

Kenessey Béla kiváló igehirdető volt. Ennek titka – emberileg szólva – személyiségének egy olyan vonásában keresendő, amelyet a barát-tanártárs vett észre. Ravasz László azt mondja róla, hogy műértő volt, tolmácsoló alkat, aki megértette a szentírókat, a kort, az üzenetet. Amikor prédikált, nem keresett szöveg mögötti értelmeket, nem mondott tulajdonképpen újat, de sikerült megtalálnia azt, amit Isten ott, akkor üzent. Szintén Ravasztól származik a prédikátor Kenesseyről az a megállapítás, hogy nem alkimista volt, hanem aranyásó. (38)

Igehirdetői arcképét a *Keresztyén tanítások* c. prédikációskötetéből rajzolhatjuk meg, amely 18 igehirdetést tartalmaz (az első 13 páli textus alapján), és a folyóiratokban vagy különnyomatként megjelent temetési beszédeiből, illetve halotti megemlékezéseiből.

Prédikációi jellegüket tekintve tanítások voltak. Nála a tudomány közvetett igehirdetéssé, a tanóra, amelyen elsősorban ismereteket adott át, bizonyágtétellé vált – igehirdetése tanítássá. De nagyon távol állott tőle minden sivár didaktizmus. Tanítani kell – vallotta –, de a cél nem az, hogy az akaratot a pillanat számára elérjük, hanem hogy a léleknek életirányt adjunk, hogy a természeti embert keresztyénné alakítsuk, s ezt nem lehet elérni dörgő szónoklatokkal. A liberalizmus utolsó két évtizedében már elhangzanak azok a biblicitásukban, krisztocentritásukban a kor prédikációs irodalmából kiemelkedő beszédek, amelyek átmenetet képeznek az Ige teológiája felé. Kenessey nemcsak ezek között van, de előhírnöke is ennek. Ha az ő korára nem alkalmazható is a textusszerűség mai követelménye, Kenessey ebben elől járt, mert szerinte a tanítás akkor építő, ha textusszerű. Igehirdetéseit textusra építik, de ezen belül minden bekezdésben találunk egy-két szó szerinti bibliai idézetet. Van olyan prédikációja, amelyben 16-szor idézi a

Szentírást. Mint fiatal igehirdető, hajlik a kor divatos allegorizálása felé, szerinte például a 12 drágakő, amelyeken az új Jeruzsálem felépül, 12 erény (hit, remény, szeretet, békeség stb.), de később egyre inkább alkalmazkodik a textus elsődleges értelméhez.

Szinte minden prédikációja Krisztus-bizonyosság, ha előbb nem, a végén mindig ide csúcsosodik ki. A Római levél 1,14-ről írott beszédében azt mondja, hogy „A keresztyén vallásban minden Krisztusból indul ki és minden hozzá tér vissza, az örökkévaló központhoz” (39). Abban a korban, amikor az igehirdetők legjobb esetben addig jutottak el, hogy Jézus lánglelkű tanító volt, szerinte a „keresztyénység lényege nem csupán Jézus tanítása, hanem ő maga, mert minden szava mögött ő maga áll”. Jézus nem csupán történeti személy, a vallás pedig nem a fogalmak dialektikája, hanem élet. (40) Ez az életesség, a gyakorlati keresztyénység igénye hatja át egész lényét és igehirdetését. Fájtalja, hogy „a vallás megszűnt élet lenni”, helyett csak „elmélet és legfeljebb csak szent költészet még azok előtt is, akik próbálják komolyan venni Isten legföllebb egy olyan nagy király, aki egy-egy vasárnap ad csak kihallgatást, akkor is csak úgy, ha imádságoskönyvvel megyünk hozzá; de máskor messze, nagyon messze van tőlünk” (41). Az a Kenessey, aki elméleti beállítottságú, meditatív alkatú volt, aki az élet forgatagától szerette volna távol tartani magát, utolsó, a Teológián 1917 októberében tartott prédikációjában Jézus megdicsőüléséről így beszél: „Hajlékot építeni még a felmagasztosultság ilyen óráiban sem szabad; mert a hegyről alá kell szállni megint az élet zajgó, küzdő, szenvedő völgyébe. Tenni, cselekedni kell nem elmerengve szemlélődni. De – folytatja – csak az lehet pap, aki járt fenn a megdicsőülés hegyén, aki látta Jézusban a Krisztust.”

Formailag prédikációi nem voltak homiletikai remekművek, talán a bizonyágtevés heve égette fel a szabályokat és a rendszert, de ezt pótolta a közvetlenség és a sok szemléltető kép. Korában a szónoki tehetség legfőbb papi erény volt, de Kenessey – bár Isten erre is adott neki talentumot – nem szavalt, hanem beszélt.

Igehirdetésének krisztocentricitása, életessége, természetessége, minden tartalmi és formai meghatározó arra a személyes hitéletre vezethető vissza, amelynek alapja és gyökere a Szentírás volt. Ebből érthető lelkülete és lelkisége, egész személyisége.

Személyiségének lelki jegyei

Prófétai kegyesség

Mindaz, amit az alacsony termetű, törekeny testű, halk hangú, sohasem hivalkodó Kenessey az általános köztisztelet, a hivatali és tisztségbeli megbízások terén elért, Istentől megáldott belső természetének köszönhető. 26 éves korában budapesti, 37 évesen kolozsvári teológiai tanárnak hívták meg, s 50 éves volt, amikor püspökké választották. Ebben a felfelé ívelő pályában bizonyára valamelyes része volt arisztokratikus megjelenésének is – s ezt a személyes ismerősök mind meg is említik. Míg püspök elődjének, Szász Domokosnak külső alkata (is) tekintélyt sugárzott és tiszteletet parancsolt, addig ennek a „kis” embernek belső magatartása követelte meg mindezeket. Ezt nemesi származásánál és puritán neveltetésénél fogva belső habitusként hordozta, s megmutatkozott választékos öltözködésében, társadalmi forgolódásában, rendszeretében, pontosságában. Szembefordult minden csúnyával és rosszal, minden ízléstelenséggel és ruszti-kussággal. Tudományos akribiával és csiszolt irodalmi nyelven megírt kurzusai tükrei voltak mindennek, de az is, hogy diákjaitól azt igényelte, hogy a vizgán éppen ilyen szabatosan adják vissza az anyagot. És nemcsak közvetlen környezete ismerte ilyennek, de a távolabb élők is így értékelik: „Mert az az életfelfogás és világnézet, mely az arisztokratizmus magasságából ítél és oda óhajt felemelni mindeneket, nem fogyatkozás, hanem természetes virágzása annak az öntudatnak, mely a tiszta élet és megtett kötelesség alapján a választottságot bizonyonnyal elhiszi.” (42) Választottságának tudata predestinációs hitén alapult, s ebből lelkialkatának egyik lényeges vonása, az akarati következettség. A predestinációt úgy fogta fel, mint Isten akaratát a világra, az emberre nézve, s mint amely kötelezi az embert, hogy erőinek teljes megfeszítésével vigye végbe üdvösségét. Azaz nem volt elég számára a nemesi származásából és református neveltetéséből

következő bizonyosság, de ennek meg is kellett felelni, s ehhez az akaratot meg kellett feszíteni. Túlzott sarkítás lenne itt az (emberi) akaratot az (isteni) kegyelemmel szembeállítani, inkább Kecskeméthy István temetési prédikációjának a következtetésére kell gondolnunk, hogy ti, ezzel a predestinációs hittel, amely az akaratot mozgatta meg, magyarázható missziói heve. (43)

Ahogy mint tanár diákjaihoz viszonyult, ahogy a társadalmi érintkezésekben megmutatkozott, abban olyan kettősséget érzékelhetünk, amely szintén az említett arisztokratizmussal magyarázható. Mert egyfelől nem volt közvetlen és nem volt derűs természet, nem csevegett, nem tréfált, de nem is szónokolt – ezért nem volt népszerű a szó közhasznú értelmében. Másfelől széles európai műveltsége, higgadt judíciuma, de mindenekfölött az a tény, hogy minden szava mögött ott állt teljes ember mivoltával, kiható személyiségjegyek voltak – s ezek vonzották még azokat is, akik elveiben nem értettek vele egyet.

A gőg nélküli fennköltség, az, hogy a valótól a kellőhöz állandóan visszatért, a kiválasztottság tudata olyan lelkületet jelentettek, amely nem tartotta méltónak magához, hogy az egyházi közélet harcaiba vegyüljön. Nem volt harcos egyéniség. Érdekes ezt a lelki vonást annak tükrében szemlélni, amit ő maga ír a Szász Domokosról szóló nekrológban: „Igen jó ember, sokszor a gyengeségig jó, a könnyekig elérzékenyülő, mégis a tusában találja meg elemét szerette, ha nagy hullámok tornyosultak hajója körül.” (44) Ennek a „gyenge” (?), „könnyező, hadakozó” püspöknek Kenessey pontosan az ellentéte volt. De ellentéte a közvetlen utódnak, Nagy Károlynak is, aki az egyházi és népi megmaradásnak lánglelkű bajnoka volt. Mint tanár és püspök, Kenessey az elviség, az igények szintjén tudott küzdeni, de „lelke nemes tartalmának a gyakorlati élet küzdelmeibe való győzelmes átviteléhez az utat nem találta meg” – írja róla Makkai Sándor. (45) Tanárként még tapasztalhatott félreértést, gáncsol, főleg kegyessége miatt, s a támadásokra válaszolt is, de püspöki szolgálatának idején már mindenki meghódolt tekintélye előtt. Elveinek érvényesítését rábízta a kormányzói testületekre, a közigazgatási személyzetre és a szakemberekre, mert ő maga nem tudott tolatkodni, nem tudott a gyakorlatosság mezejére leszállni – de nem is ezt bízta rá Isten. Mózes volt, aki fenn a halom tetején felemeli Isten pálcáját, akinek szüksége volt Áron és Húr támogatására és Józsué harcosságára, hogy népe győzni tudjon.

Kenessey másokat tolmácsoló, másokat megértő szellemi alkat volt. Ez tűnik ki temetési beszédeiből, nekrológjaiból. Akikről megemlékezett, azok teljes valójukban és lényegükben álltak az olvasó vagy a hallgató előtt. Ezekből ismerhetjük meg Baksay Sándor dunamelléki, Kún Bertalan tiszáninzeni, Kis Áron tiszántúli, Szász Domokos és Bartók György erdélyi püspököket, Kovács Ödön és Molnár Albert teológiai tanárokat, báró Bánffy Dezső egyházkerületi főgondnokot vagy éppen Kossuth Lajost. – Írói munkásságának első szakaszában, főleg 1884–1895 között mintegy 60 könyvismertetése jelent meg, s ezek a kisebb-nagyobb tanulmányok is arról tanúskodnak, hogy képes volt személyeket megérteni, műveket átélni s meglátni még a kevésbé értékes munkákban is a hasznost és lényegest.

Ha csak ennyit értenénk meg Kenesseyből, ha csak ezt a lelkületet rajzolnánk meg, féleles és hibás lenne lelki arcának képe, mert mindez csak psziché és talentum. Igen, ezt is Istentől kapta, de csak talaj volt arra, hogy az evangélium magja egy sajátos lelkiséget teremjen. Ennek a lelkiiségnek két vonását emelem ki a következőkben.

Kenessey a prófétálás és az evangelizálás lelki adományát kapta és érvényesítette szolgálatában. Lelke mélyén, elrejtetten prófétai személyiség volt; megvolt benne az Ószövetség prófétáira jellemző kettősség: más volt, mint népe, s nála a másság nem egyszerűen azt jelentette, hogy más tájegységről származott, hanem azt, hogy Isten parancsát belső igényné tette. Ma azt mondhatnók, hogy maximalista volt, de ez csak úgy igaz, ha a maximumot maga Isten jelenti. Mint ilyen, szent elégedetlenséggel és háborgással ostorozta az erdélyi közállapotokat. Keserűen alapította meg, hogy az egyház letargiában van, látta, hogy a század eleji hamis biztonságtudat, a megelégedés megvakította az egyház szolgálait, akik nem veszik észre, hogy a Hunyad megyei román asszimiláció, a székelység tradicionalizmusa, a kalotaszegi egyke s megannyi bűn és nyomorúság végveszélybe sodorhatja mind a református egyházat, mind a magyar népet.

Kenessey akkor eszméltetett, amikor még nem volt késő (püspökségének elején), s akkor is, amikor Erdély fölött a katasztrófa hullámai tornyosultak. Ha Kenessey csak kívülről-felülről fedtte volna a bűnt, hamis próféta lett volna; de ő a végveszély felé tartó néppel teljesen eggyé vált, úgy ostorozott, hogy saját háta is belesajdult. Tavasz Sándor szerint benne „egyesült a prófétai distancia tudata az evangelizátor közvetlenségével” (46). Hitte, hogy Erdélyt nem csak inteni kell, hanem evangéliumibbá, krisztusibbá lehet tenni. Püspöki beköszöntő beszédében ez az optimizmus az alaphang: „Erdélyben az élet egyre szebb lesz, az emberi élet egyre értéke-
sebb, gazdagabb, az ember pedig mind méltóbb önmagához – ember mivoltához és istenfiúságá-
hoz.”

Személyiségének még mélyebb rétegében található lelkiségének másik, az előzőt kiegészítő vonása, kegyessége. Életrajzi adatai mutatják, hogy Kenessey Budapesten bekapcsolódott a belmissziói mozgalmakba, s valószínű, az id. Szabó Aladár aktív kegyességének hatása alá került. Ahogyan legjobb barátja, Kecskeméthy István is az Alföldről származott s onnan hozta ezt az új lelkiséget, ugyanúgy Kenessey is. Amit az életrajzírók erről mondanak, azt össze lehet foglalni Tavasz Sándor mondatában: „Az Alföld meleg levegőjeként hozta az evangéliumi kegyességet, hogy az erdélyi kálvinizmus zordon levegőjét enyhítse.” (47) Hiba lenne ezt a kijelentést sarkított tanmondatként érteni, főleg ami az „erdélyi zordon levegőt” illeti, mert Erdély nemcsak a 17. századi protestáns ortodoxia örökségében élt, hanem a puritanizmuséban is, s ez utóbbitól nincs messze a kegyes életgyakorlat. Tény azonban az, hogy azzal a liberalizmussal szemben, amelyet Nagyenyed képviselt, a Kenessey–Kecskeméthy-féle lelkiség újat jelentett. Azonban bár ők harcostársak voltak az evangélium ügyében, kettőjük kegyessége, egész keresztyén életgyakorlata között a két ember lelkialkatának különbözősége állt. Kecskeméthy robbanékonyosságával, intuitív-rusztikus szellemével, szélsőségessegeivel más alkat volt, mint a megfontolt, arisztokratikus, higgadt Kenessey. A mai értelemben vett pietista jelző maradéktalanul vonatkozik Kecskeméthyre, de Kenesseyre nem. Ő az evangéliummal átítatott lélek volt, s amit tanárként, majd püspökként tett, azt egyszerűen belmisszióknak lehet nevezni. Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy Kecskeméthyvel együtt beindítják a Teológián a bibliamagyarázattal egybekötött „vallásos estélyeket”, amelyeken mind a teológusifjúság, mind számos kolozsvári értelmi-ségi részt vett.

Ezt a kezdeményezést támadta a mindig harcias Szász Gerő kolozsvár-alsóvárosi lelkész, es-peres, aki panaszlevelet nyújtott be Szász Domokosnak. Vádolja Kenesseyt és Kecskeméthyt, hogy „...egy simplex fekete kabátban imádkozásra szólítják fel a hűveket: meggyalázzák a palástot, profanizálják a templomot...” De Szász Gerő – kilátásba helyezve tisztségéről való lemondását is – felhívja a kollégiumokat és az egyházmegyéket, hogy tiltakozzanak az ellen, ami a Teológián történik. Az általa szerkesztett Protestáns Közlönyben így érvel: „...olyan irányzatnak szándékoznak itt utat verni, talajt készíteni, amely sem a tiszta, józan vallásossággal, sem a puritán kálvini szellemmel, sem a magyar véralkattal össze nem egyeztethető, sőt könnyen szakadá-sokra, szektáskodásokra, az egyházi élet megbontására vezethet.” Ebben a harcias írásban egymást érik az olyan kifejezések, mint „az egyház dekadenciáját jelenti”, „veszélyezteteti annak létalapját”, „csírájában el kell fojtani” (48). A felhíváshoz kilenc egyházmegye csatlakozik. Szász Domokos annyira becsülte Kenesseyt és annyira számított együttműködésükre, hogy most egész püspöki súlyával mellé áll s kiveszi a rokon Szász Gerő kezéből az egyházkerület hivatalos lapjának a szerkesztését. Ha a püspök nem állt volna ki Kenessey mellett, ellene és Kecskeméthy ellen fegyelmet indítottak volna. Kenessey védekezése már a nem Szász Gerő által szerkesztett új folyóiratban, az Erdélyi Protestáns Lapban jelenik meg, s főleg két alapról érvel. Először azzal utasítja vissza a vádat, hogy az igazgató „az adminisztratív teendők végzője és az ifjúság direktora ... a tanár pedig ki-ki a maga katedráján legjobb tudásának és legszentebb meggyőződésének hirdetője”. A következőkben tehát nem mint igazgató, hanem mint magánember nyilatkozik; ebből világos, hogy a Teológián nem valamilyen kegyeskedésről van szó, hanem arról a szándékról, hogy az evangélium minél szélesebb körben ismertté váljék: „Ezért tartoztam és tartozom azok közé, akik sürgették, hogy minél több alkalom nyújtassék az embereknek az evangéli-

um igazságával való megismerkedésre, tehát tartassanak alkalmas helyeken bibliamagyarázatokkal egybekötött vallásos összejövetelek és a theologiai tudományokat népszerűsítő felolvasások.” (49)

Kenessey egyes kijelentései – többnyire olyanok, amelyek nem közvetlenül ehhez a vitához kapcsolódnak – mintha válaszok lennének azokra a vádakra, amelyekkel akkor támadták és ma is támadják a belmisszió munkásait. Meg kell jegyeznünk, hogy nem a pietizmus elleni vádakról van szó – amelyek indokoltak is lehetnek –, hanem a bibliás kegyesség, a belmissziós lelkület elleniekről.

Szász Gerő ebben a magatartásban az egyházszakadás veszélyét látja. Kenessey hivatkozik arra, hogy 16 évi irodalmi és 14 évi tanári munkássága alatt sohasem mondta, hogy a keresztyén élet megújítását az egyházon kívül kellene végezni, ő sohasem támadta az egyház intézményeit. A „megreformálás” nem történhet „in capite”, mert a fő nem az egyháznak valamilyen intézménye, hanem maga Krisztus, de meg kell történnie „in membris”. Az evangelizációt nem a szekták módján képzelte el, ellensége volt minden mezítlábas próféciónak és lelkes csodálója a történeti egyháznak. A pietizmus és az egyházellenesség vádjával szemben többször hivatkozik a Heidelbergi Kátéra és a II. Helvét Hitvallásra. Az 1896-os tanév megnyitó beszédében mondja: „Ma a hitvallásokat bírálgatják, mint régi korok maradványait, de még egyetlenegy sem láttak szemekkel.” (50) Az evangéliumot be kell vinni a meglevő intézményekbe, szervezetekbe: a vasárnapi iskolákba, a gyermek- és ifjúsági istentiszteletekbe, az ifjúsági és nőegyletekbe, az énekkarokba. A kegyességi mozgalmak mindenkori veszélye, hogy zártkörű csoportosulásaiikkal elszakadnak a mindennapi élettől, és a társadalmi, nemzetiségi stb. kérdésekkel szemben közömbösökké válnak. De ahogyan Kenesseytől távol állt a steril tudományoskodás, úgy a világidegen vallásosság is. Szerinte a teológiának nem szabad „homályos régiókba, ködös spekulációkba, az elszellemiesítés kísérteties világába járnia, nem lehet halottbalzsamozó, mert maga Jézus Krisztus nem eszme, hanem élő valóság”, nem lehet „agytömő” tudomány, hanem megtermékenyítő erővé kell válnia. A keresztyén életet nem lehet elvonatkoztatni népünket érintő, az egész életet felölelő kérdésektől, mert „az evangélium határozottan a legnemesebb szociális erő is, és az egyháznak, meggyőződés szerint, a napirenden levő nagy társadalmi kérdésekkel is feltétlenül számolnia kell... Maga a hit nem a való élettől a kegyeskedésbe való visszavonulás, hanem éppen belenyúlás annak minden viszonyába” (51).

Mint minden belmissziós és bibliás kegyes, ő is szükségesnek tartja a megtérést, de tiltja, hogy a lelkeket bírálgassuk, hogy különbséget tegyünk hívő és hitetlen között. Ez nem a mi dolgunk, hanem Istené. Kenessey sohasem „megtért” emberről beszél, hanem keresztyénről, és sohasem tekinti ezt önmagáért valónak, hanem a misszióra néz. „A keresztyénség legjobb védelme egy valóságos keresztyén – csak az tud megnyerni az evangéliumnak, aki maga is meghódolt előtte.” Minden befelé forduló, másokat kizáró és önös magatartással szemben vallja, hogy „Krisztus követése nem öncél, hanem világcél” (52).

Kenessey Béla személyiségének lelki jegyei: választottsága tudatának, prófétai és evangelizációs szolgálatának, egész kegyességének alapja a Szentírás volt. A szülői házban ezzel itatódott át, ezt tanította mindkét tanári katedrán, a revíziós bizottságban fordította a Bírák könyvét és a Királyokról írt két könyvet, de főleg prédikációit egy-egy bibliai locusszal szemléltette. Azért szólította fel tanítványait és olvasóit arra, hogy „vissza a Biblia forrásához!”, mert ő maga is a Bibliából élt. A Szentírás pedig az élő Jézus Krisztushoz vezette, mert „nincs más fundamentum, csak Jézus Krisztus, aki nem eszme, hanem a megfeszített és feltámadott Krisztus, aki meggyőzte a világot, s aki a benne hívőt ennek a diadalnak a részesévé tette” – vallja a *Nyílt levélben*.

A kegyelettel emlékezők és értékelők csaknem mind Kenessey életének tragikus vonásait eszetelik. Összefoglalva ezeket, így fogalmazhatunk: Az eszményit valló és meghirdető Kenessey beleütközött az erdélyi közélet századfordulói valóságába. Idegen volt ő itt, nem azért, mert máshol született – hiszen a Királyhágón túl sokszor különb „erdélyiek” születtek –, hanem

mert korszakalkotó gondolatot hozott, a missziót. Ennek az egyoldalúságnak a tragikumában áldozta fel magát. Ravasz László látja őt így, s ugyancsak ő beszél arról is, hogy „úgy égette el az erdélyi püspöki szék, mint Dózsa Györgyöt az ízzó trónus”. Makkai Sándor szerint ő a magasságok felé tört s idegen maradt a földön, egyre jobban elszigetelődött és magára maradt. Tavaszy Sándor is költői nyelven fejezi ki ezt a tragikumot: „Úgy jött, mint egy halk szavú bizonyágtévő misszionárius, és úgy távozott, mint egy viharban kidőlt zordon próféta.” (53) Annak, aki a 20. század végén, majdnem száz év távlatából tekint vissza, el kell fogadnia ezeket az egybehangzó megállapításokat, de igaznak kell tartania azt is, amit élete végén mondott leányának: úgy érzem, hogy mindenkit szeretek, és hogy mindenki szeret.

Közvetlenül halála után több méltatás is hangzott el és jelent meg írásban róla; a szerzők akkor még nem láthatták azt, ami a későbbi távlatból kitetszik. Először az, hogy bibliai, evangéliumi kegyességével utat készített annak a belmissziós mozgalomnak, amelyet a '30-as években Imre Lajosék vállaltak fel. Másodszor az, hogy biblicizmusa talaja volt az egy évtized múlva virágzásnak induló Ige-teológiának. Azt, ami az 1918-ban bekövetkezett halála után történt, nem állíthatta volna meg ő sem, „de könnyebbé tette az erdélyi református egyháznak, hogy amikor minden földi erő elmaradt, odamenekülhessen az egyetlen fundamentumhoz, amelynél más nem vethető: Krisztushoz” (54).

Kenesseynek nem kellett megélnie azt, amitől tartott; egy papírszeletre ezt írta betegségekor: „Erdély nemes arcának el kell viselnie az oláh csizma rugását”. Nem tudjuk, hogy az ő „nemes arca” hogyan viselte volna ezt el, de egyben bizonyosak lehetünk: a küzdelemben fegyvertelen, tolakodni nem tudó püspököt egy olyannak kellett követnie, aki vállalja egyházáért és népéért a gerillaharcot. Ilyen volt az ő főjegyző-munkatársa, Nagy Károly.

Kenesseyt mindig vonzotta valami a magasságok felé és az örökkévalóság felé. Katonafiának ezt írja: „Isten az embert úgy alkotta, hogy mindig újabb és újabb célt tűz ki elé. De amint az időben előre halad, a világi dolgok egyre kisebbek lesznek előtte, az erkölcsiek meg egyre nagyobbak: így nő bele az ember az örökkévalóságba.” (55)

Jegyzetek

1. Testvérének, Idának a megjegyzése Ravasz Lászlóhoz írott levelében. RSZ 1918. 205.
2. SpL „Közlemények” rovat 1896. 576.
3. Gönczy Lajos: *Kenessey Béla szolgálata*. RSZ 1944. 176.
4. Révész Imre: *Kenessey Béla élete*. RSZ 1918. 32.
5. PEIL 1918. 14.
6. Révész Imre kifejezése, *i.m.* 33.
7. DbPL 1895. 390, 405, 413.
8. Tanévzáró beszédében szól erről. PKz 1896. 337–339, 345–346, 353–355, 361–362.
9. Közgyűlési jegyzőkönyv 17–29.
10. Ravasz László: *Sötétségben világoskodó lámpás*. 15.
11. Révész Imre, *i.m.* 31.
12. Kenessey Ida, *i.m.* 205.
13. *A megerősített szív*. RSZ 1918. 37–38. s ennek folytatásaképpen az egész gyászistentisztelet szövege.
14. Gönczy Lajos, *i.m.* 207.
15. Az 1896–97-es tanévnyitó beszéd. PKz 1896. 353–354.
16. *Isten akarata*. Emléklapok Dr. Kenessey Béla erdélyi református püspök végtisztességéről. Kv. 1918. 1011.
17. *Ószövetségi biblikai theologia*. Kv. 1907. Kézirat a Kolozsvári Teológiai Intézet könyvtárában.
18. Az 1883-ban megjelent *Natural Law in the spiritual word*lról van szó.

19. Gönczy Lajos, *i.m.* 193.
20. Ennek a fejezetnek eddig meg nem jelölt idézeteit évnvítő előadásából vettem, s megtalálhatók mind a fakultás Értesítőiben, mind a Protestáns Közlöny, illetve az Erdélyi Protestáns Lap megfelelő évfolyamaiban.
21. *Sötétségben világoskodó lámpás.* 5.
22. *Értesítő* 1896/97. és PKz 1896. 300.
23. Az Erdélyi Ref. Egyházkerület közgyűlésének jegyzőkönyve 1908. 27.
24. Uo. 176. és 207.
25. RSZ 1918. 25–28., illetve 1918. 34–36.
26. RSZ 1908. 101.
27. Programbeszéde. RSZ 1908. 101.
28. *Püspöki jelentés.* RSZ 1908. 789.
29. *Püspöki jelentés.* RSZ 1913. 19.
30. Uo. 277.
31. *Kenessey Béla püspök az Erdélyi Református Egyházkerület történetében.* RSZ 1924. 35.
32. Püspöki jelentés. 1913. 2, 5.
33. Kenessey Béla: *Felelet Anonymus vádjaira.* PEIL 1888. 993.
34. A beiktató közgyűlésen mondott beszéd, amelyből idéz a PEIL 1908. 119.
35. *Nyílt levél* (felelet a pietizmus vádjára). ErdPL 1898. 35, 37.
36. Ravasz László: *Kenessey Béla.* RSZ 1918. 26.
37. Az 1911. évi közgyűlés jegyzőkönyve 5.
38. *Sötétségben világoskodó lámpás.* 7.
39. *Keresztyén tanítások.* 9.
40. *A keresztyénség lényege.* 5, 10.
41. *Néhány szó...* *Értesítő* 1896. 11–12.
42. Nekrológ. LEgy 1918. 13–14., szerző nélkül, valószínűleg Baltazár Dezső tollából.
43. RSZ 1918. 41.
44. PEIL 1899. 44.
45. *Dr. Kenessey Béla: Zörgesetek ...* 280.
46. *Kenessey Béla az Erdélyi Református Egyházkerület történetében.* RSZ 1924. 34.
47. Uo.
48. PKz 1898. 13, 31.
49. *Nyílt levél.* 34–37.
50. PKz 1896. 355.
51. *Nyílt levél.* 35–36.
52. Vásárhelyi János: *Erdélyi Emlékkönyv.* 7.
53. Ravasz László: *Kenessey Béla.* 25.; Makkai Sándor: *Zörgesetek...* 280. és Tavasz Sándor, *i.m.* 34.
54. Gönczy Lajos, *i.m.* 277.

Kenessey Béla tudományos munkássága

- Jelentés a budapesti református teológia önképző működéséről.* PEIL 1879. 827–829, 853–855.
- Titkári jelentés a budapesti református theologia önképző köréről.* PEIL 1881. 825–828.
- Egy látogatás a „Nederlandsche Zendings-vereeniging” rotterdami misszionárius-képző intézetben.* PEIL 1882. 1541–1546.
- Holland népiskolai szervezet.* PEIL 1882. 1604–1610, 1636–1643, 1671–1676.; 1883. 238–245.
- Visszaemlékezés J.J. Oosterseere.* PEIL 1883. 21–26.

- A prot-evangélium. Gen 3,15.* PEIL 1883. 736–740.
- A Héberrekhez írott levél christológiájának összehasonlítása Pálnak a Róma-, Korinthus- és Galatabeliekhez írt leveleiben levő christológiájával.* PEIL 1883. 804–811, 828–831, 862–865, 900–904, 930–933.
- János evangéliumának isagogikai ismertetése.* PEIL 1883. 1279–1284, 1343–1347, 1378–1383, 1418–1423, 1482–1485, 1578–1579.; 1884. 73–75, 108–111, 139–142, 167–171, 204–208, 272–276. és különnyomat Bp. 1884.
- Ism. Édes Vince: *Koporsó feletti imák.* PEIL 1884. 996–999.
- Ism. Nagy Lajos: *Egyházi beszédek vasárnapokra.* PEIL 1885. 210–215.
- (-y. -a.) *Apróságok* (beszámoló a hollandiai és angliai egyházi helyzetről). PEIL 1885. 472–473, 502–503.
- Ism. Schaff Fülöp: *Krisztus személyisége.* PEIL 1885. 655–660.
- Ism. Szabadelvű [sic]: *Centralizmus a magyar ev. reformált egyházban.* PEIL 1885. 1232–1238.
- Ism. Dobos János: *Közönséges vasárnapi tanítások.* PEIL 1885. 1387–1391.
- Ism. Győry Vilmos: *Egyházi beszédek.* PEIL 1885. 1387–1591.
- A Hexateuch előállása.* Bp. 1886.
- Ism. Dobos János: *Ünnepi tanítások.* PEIL 1886. 18–20, 51–53.
- Hollandiáról.* PEIL 1886. 153–154.
- Ism. Bender V.: *A vallás lényege és az egyházi fejlődés alaptörvényei.* PEIL 1886. 305–309, 343–345, 400–404, 439–442.
- Ism. Bánffy János: *Kis lugas.* PEIL 1886. 633–335.
- Pünkössti gondolatok.* PEIL 1886. 741–745.
- Ism. Dobos János: *Közönséges, népszerű tanítások.* PEIL 1886. 844–849.
- Ism. Batizfalvi István: *Keresztyén egyház története.* PEIL 1886. 969–975.
- Ism. Beyschlag, W: *Jézus élete.* PEIL 1886. 1042–1046.
- Ism. Wellhausen, J: *Israel népének története Jeruzsálem második pusztulásáig.* PEIL 1886. 1355–1357.
- Ism. Borsody József: *Imakönyv.* PEIL 1886. 1423–1426.
- Népszerű felolvasások a theologiai tudományok köréből.* PEIL 1886. 1539–1544.
- Új évi egyházi beszéd.* Bp. 1887.
- Ism. Jakabfalvy András: *Egyházi politika.* PEIL 1887. 50–54.
- Ism. Dobos János: *Halotti beszédek.* PEIL 1887. 109–114.
- (K.B.): *A vegyesházasságokból származó gyermekek nevelése.* PEIL 1887. 151–153.
- Ism. Szász Károly: *Csak Krisztust!* PEIL 1887. 367–371.
- Ism. Gyurátz I.: *A hit oltára.* PEIL 1887. 716–719.
- Ism. Szász Gerő: *Prédikátori Tár.* PEIL 1887. 780–784, 816–820.
- Az Ó-testamentum paedagogiája.* Bp. 1887. és ism. Nn. PEIL 1887. 858.
- Válasz a nyilatkozatra és önvédelemre* (Válasz Fábián Dánielnek a PEIL-ben megjelent vádjaira). PEIL 1887. 884–886.
- Ism. Mayer E.: *Evangéliumi hit- és erkölcstan.* PEIL 1887. 941–944.
- Ism. Mihály Károly: *Erkölcsei rajzok az emberi természetről.* PEIL 1887. 1390–1393.
- Nyílt levél Dobos László ref. lelkész úrhoz* (Dobos János beszédének kiadásáról). PEIL 1887. 1557–1560.
- Új évi egyházi beszéd.* Bp. 1888.
- Ism. Csiky Lajos: *A keresztyénség védelme.* PEIL 1888. 82–86, 111–115.
- A protestáns tudományos irodalmi társaság megalakulásának küszöbén.* PEIL 1888. 449–454.
- Ism. Gyurátz Ferenc: *Luther Márton.* PEIL 1888. 653–655.
- Lelkész-avatási beszéd.* PEIL 1888. 673–685.
- Ism. Lévy Lajos: *Egyházi beszédek.* PEIL 1888. 780–783. *Egy kis visszapillantás* (Anonymus név alatt). PEIL 1888. 801–805.

- Felelet „Anonymus vádjai”-ra.* PEIL 1888. 993–1000.
 Ism. Sántha Károly: *Buzgóság könyve.* PEIL 1888. 1009–1012.
 Ism. Kupay Dénes: *Halotti beszédek és imák.* PEIL 1888. 1074–1077.
 Ism. Könyves Tóth Kálmán: *A koporsónál.* PEIL 1888. 1618–1622.
 Ism. Benke István: *Isten országa I.* PEIL 1888. 1682–1869.
A régi Isten él még. Ism. Ziegler: *Der alte Gott lebt noch.* PSZ 1889. 140–159.
 Ism. Benke István: *Isten országa II.* PEIL 1889. 12–15.
 Ism. Czelder Márton: *Evangeliumi Lelkészi Tár.* PEIL 1889. 142–147, 172–177.
 Ism. Kupay Dénes: *Egyházi beszédek.* PEIL 1889. 329–333.
 Ism. Révész Imre: *Temetési beszédek.* PEIL 1889. 494–498.
 Ism. Csiky Lajos: *Hit, remény, szeretet.* PEIL 1889. 657–662.
 Ism. Gyurátz Ferenc: *Kézi agenda.* PEIL 1889. 720–723.
 Ism. Gulyás Benő: *Egyházi beszédek.* PEIL 1889. 861–864.
 Ism. Kecskeméti Ferenc: *Örök életnek beszéde.* PEIL 1889. 896–899.
 Ism. Révész Imre: *Egyházi beszédek.* PEIL 1889. 929–931.
 Ism. Szász Gerő: *Prédikatori Tár.* PEIL 1889. 1058–1062.
 Ism. Révész Bálint: *Egyházzsertartási beszédek.* PEIL 1889. 1243–1245.
 Ism. Révész Imre: *Ünnepi és közönséges egyházi beszédek.* PEIL 1889. 1276–1279.
 Ism. Garzó Gyula: *Gyakorlati bibliai magyarázatok.* PEIL 1311–1314.
 Ism. Pap Károly: *Ünnepi és alkalmi prédikációk.* PEIL 1889. 1435–1439.
A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság köréből (buzdítás a társaság támogatására). PEIL 1890. 15.
 Ism. Felméry Lajos: *A neveléstudomány kézikönyve.* PEIL 1890. 656–661.
Károli Emlékkönyv (szerk.). Bp. 1890. és ism. Nn. PEIL 1890. 1292–1294.
A francia középiskolák múltja és jelene (Fináczy könyve után). PEIL 1890. 1400–1403, 1435–1439.
És mégis mozog. PEIL 1890. 1461–1467.
 Ism. Jancsó Lajos: *Élő vizek.* PEIL 1890. 1538–1540, 1570–1573.
A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság feladata. DbPL 1890. 227–228.
Keresztyén tanítások. Bp. 1891. és ism. Garzó Gyula PEIL 1892. 487–488, 504–505.
Felhívás („népies iratok” ösztönzésére, az MPIT titkáráként). PKz 1891. 248–249.
 Ism. Badics Ferenc: *Fáy András életrajza* és Erdélyi Pál: *Fáy András élete és művei.* PSZ 1891. 235–245.
 Ism. Kanyaró Ferenc: *Unitáriusok Magyarországon.* PSZ 1891. 606.
Női jellemképek a Bibliában (felolvasás a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság estélyén). PSZ 1891. 646–667. és PEIL 1891. 370–372.
 Ism. Lukács Ödön: *Temetési beszédek és imák.* PEIL 1891. 79–82.
 Ism. Csécsi Miklós: *Hétköznapi könyörgések.* PEIL 1891. 243–247.
Dr. Ballagi Mór életrajza. PEIL 1891. 1145–1162.
 Ism. Szász Gerő: *Prédikatori Tár.* PEIL 1891. 1528–1531, 1561–1564.
Jelentés az Országos Református Egyházi Közalap tíz éves működéséről. Bp. 1892.
 Ism. Gulyás Benő: *Egyházi beszédek.* PEIL 1892. 38–40.
A történelem az igehirdetésben. PEIL 1892. 67–69, 82–84.
Irodalmi társaságunk és az egyházi élet. PEIL 1892. 224–225.
Két röpirat. PEIL 1892. 282–283.
 Ism. Schmitt Jenő: *Krisztus istensége a modern ember szellemében.* PEIL 1892. 728–731.
 Ism. K. Tóth Kálmán és Papp Károly (szerk.): *Kalászkok az élet kenyeréhez.* PEIL 1892. 744–747, 761–762.
Irodalmi Társaságunk és a vallásos népiratok (részlet Kenessey B. titkári jelentéséből). DbPL 1892. 129–130.
Valami a „Kis Tükör”-ről. PEIL 1893. 22–23.

Az Ó-testamentom társadalmi eszméi és intézményei (felolvasás az MPIT estélyén). PSZ 1893. 242–269.

Titkári jelentés a MPIT 1892. évi működéséről. Az MPIT évkönyve 1893. 1–9.

Ism. Bitay Béla: *Magyar keresztyének imádságos könyve.* PEIL 1893. 263–264.

Pünköst hetében. PEIL 1893. 305–307.

Ism. Szász Károly: *Élet a halálban.* PEIL 1893. 628–629, 646–647.

A reformáció emlékünnepére. PEIL 1893. 673–675.

A reformáció társadalmi hatása. PEIL 1893. 721–723.

Békesség a földön. PEIL 1893. 801–804.

Felhívás a MPIT tagjaihoz. (Szász Károllyal együtt.) PKz 1893. 24–25.

A domesztikáról. PKz 1893. 427–428.

Feleletül a „Nem érdemelt vádak”-ra. PKz 1894. 21–22.

Megemlékezés Kossuth Lajos haláláról. PSZ 1894. 213–214.

A protestáns egyházak társadalmi munkássága (felolvasás az MPIT estélyén). PSZ 1894. 258–277.

Megemlékezés báró vajai Váy Miklós egyházkerületi főgondnok, a MPIT tiszteletbeli elnöke haláláról. PSZ 1894. 289–291.

Márciusi napok. PEIL 1894. 145–147.

Jób felesége (részlet A biblia női alakjaiból). PEIL 1894. 584–585.

A felekezetenélküliség. PEIL 1894. 641–643.

A biblia női alakjai. Bp. 1894. és ism. Szabó Aladár PEIL 1894. 664–665, 680–681.

A dunamelléki egyházmegyék lelkesi gyámintézetéről. PEIL 1894. 745–747.

Értesítés (a megnyílt kolozsvári fakultásról). PKz 1895. 219.

Karácson (konceptus). PKz 1895. 415–416.

Titkári jelentés (az MPIT működéséről). PSZ 1895. 298–302.

Ism. Léway Lajos: *Vegyes egyházi beszédek.* PEIL 1895. 73–74.

Dr. Kovács Ödön (megemlékezés haláláról). PEIL 1895. 321–322.

Értesítés (arról, hogy Kenessey B. átadja az MPIT titkárságát Szóts Farkasnak). DbPL 1895. 336.

Értesítés (arról, hogy a Kolozsváron megnyíló Theologia milyen feltételek mellett juttat ösztöndíjat). DbPL 1895. 359.

Prédikáció. Kv. 1896.

A theologiai fakultás törvényei. Kv. 1896.

Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologiai Fakultásának Értesítője az 1895/96. évről (szerk.). Kv. 1896.

Az essenusok. PKz 1896. 59–60, 67–69.

Ism. *Prédikációs kötet.* PKz 1896. 77–79.

Húsvét (konceptus). PKz 1896. 113.

Lelkészavatási beszéd. PKz 1896. 135–137, 144–146. és különnyomat Kv. 1896.

Pünköst (konceptus). PKz 1896. 171.

Értesítés (igazgatói tájékoztató az 1896/97. évre). PKz 1896. 255.

Munkálkodjunk, míg nappal vagyunk. PKz 1896. 285–287.

Néhány szó a lelkesképzésről (tanévnnyitó beszéd). PKz 1896. 337–339, 345–346, 353–355, 361–362. és *Értesítő* 1896/97.

Karácson (konceptus). PKz 1896. 425.

Helyreigazítás és felvilágosítás (a kolozsvári és debreceni Teológia legációk területeinek tisztázása). DbPL 1896. 629–630. Erre válasz Referenstől DbPL 1896. 641–642.

A theologia – tudomány (tanévnnyitó beszéd). *Értesítő* 1897/98.

Húsvét (konceptus). PKz 1897. 115.

Pünkösöd (konceptus). PKz 1897. 175.

A theologiai fakultás köréből. PKz 1897. 365.

- A keresztyén társadalmi munka köréből.* PEIL 1897. 17–19, 33–36, 50–53.
- Melanchton emlékezete.* PEIL 1897. 114–117.
- Hit által, ingyen kegyelemből.* PEIL 1897. 753–756, 769–772.
- Nyílt levél (felelet a pietizmus vádjára).* ErdPL 1898. 34–37.
- Értesítés (az 1898/99. iskolai évről).* ErdPL 1898. 62, 115.
- Húsvét (konceptus).* ErdPL 1898. 111–112.
- Az erők egyesítése.* ErdPL 1898. 146–147.
- Karácson (konceptus).* ErdPL 1898. 173.
- Ism. Kecskeméthy István: *Jézus útja.* ErdPL 1898. 296–298.
- Tudomány és theologia (tanévnnyitó beszéd).* ErdPL 1898. 333–334, 340–343, 347–348, 355–356, 363–364. és *Értesítő* 1897/98.
- Pünkösöd (konceptus).* ErdPL 1898. 435.
- A Jelentő-ívek tárgyában (az egyházi adózás viszonyainak megállapítása).* DbPL 1898. 524–526.
- Gyászbeszéd Szász Domokos püspök felett (2Kor 11,28).* ErdPL 1899. 11–12.
- Húsvét (konceptus).* ErdPL 1899. 99.
- Pünkösöd (konceptus).* ErdPL 1899. 157.
- Emlékbeszéd szemerjai Szász Domokos erdélyi ev. ref. püspök felett.* ErdPL 1899. 183–187.
- Értesítés (az 1899/1900. iskolai évről).* ErdPL 1899. 225–226.
- A hit és az akarat (tanévnnyitó beszéd).* ErdPL 1899. 303–305. és *Értesítő* 1899/1900.
- Nekrológ Szász Domokos püspök felett.* PEIL 1899. 43–44.
- Felvilágosításul és megnyugtatóul „arra a 800-ra” (válasz Benevolusnak a közalapi segélyek eloltszására nézve).* DbPL 1899. 99. Benevolus replikája DbPL 1899. 140–142.
- Ó-testamentomi étlap.* ErdPL 1900. 106–108, 114–116.
- Húsvét (konceptus).* ErdPL 1900. 131.
- Pünkösöd (konceptus).* ErdPL 1900. 199.
- Értesítés (az 1900/1901. iskolai évről).* ErdPL 1900. 257.
- Keresztyén individualismus (tanévnnyitó beszéd).* ErdPL 1900. 327–329, 335–337. és *Értesítő* 1900/1901.
- Reformáció ünnepén.* ErdPL 1900. 401–403, 410–411.
- Értesítés (a theologiai fakultásról).* ErdPL 1900. 435.
- Karácsony (konceptus).* ErdPL 1900. 455.
- Gyászbeszéd Molnár Albert theologiai tanár felett.* ErdPL 1901. 99–100.
- Húsvét (konceptus).* ErdPL 1901. 105.
- Pünkösöd (konceptus).* ErdPL 1901. 161.
- Régi nyomok (egyházi múltunk méltatása).* ErdPL 1901. 181–182, 189–190, 198–199.
- Értesítés a kolozsvári theologiai fakultásról az 1901/1902. tanévre.* ErdPL 1901. 226.
- A keresztyénség lényege (1. előadás protestáns estélyen).* ErdPL 1901. 397–400.
- A bűn és kegyelem (2. előadás protestáns estélyen).* *Értesítő* 1901/1902.
- Krisztus személyisége (3. előadás protestáns estélyen).* ErdPL 1901. 409–412.
- Krisztus váltság-munkája (4. előadás protestáns estélyen).* ErdPL 1901. 422–425.
- A hit által való megigazulás (5. előadás protestáns estélyen).* ErdPL 1901. 436–439.
- A keresztyén munkásságról (6. előadás protestáns estélyen).* ErdPL 1901. 444–448.
- A keresztyénség lényege (különnyomat az 1–6. előadásról).* Kv. 1901. és ism. Szóts Farkas PSZ 1902. 125–128.
- A vallás mint lelki életünk követelménye (tanévnnyitó beszéd 1901/1902).* *Értesítő* 1901/1902.
- Március 15-e.* ErdPL 1902. 114–115.
- Húsvét (konceptus).* ErdPL 1902. 121.
- Egyházi beszéd.* ErdPL 1902. 235–236, 247–248.
- Gyászbeszéd báró Bánffy Dánielné sz. Gyárfás Anna felett.* ErdPL 1902. 249–250.
- Gyászbeszéd báró Kemény Béla egyházmegyei főgondnok felett.* ErdPL 1902. 336–337.

Mi az igazság? (tanérvnyitó beszéd 1902/1903) Értésítő 1902/1903.
Az egyházi adózás reformjához. (Bartók Györggyel együtt.) PEIL 1902. 389–390.
Isten népének egyessége. ErdPL 1903. 405–406.
Karácsony (konceptus). ErdPL 1903. 657.
Az igazi bölcsesség (tanérvnyitó beszéd 1903/1904). Értésítő 1903/1904.
Pathmosi hangok. Kv. 1904. (J. Oostersee könyvének fordítása) és Előzetes értesítés a megjelenésről. DbPL 1903. 252.
Húsvét (konceptus). ErdPL 1904. 101.
Karácsony (konceptus). ErdPL 1904. 415.
 (Cím nélkül) I. Kant (tanérvnyitó beszéd 1904/1905). Értésítő 1904/1905.
Húsvét (konceptus). ErdPL 1905. 125.
A theologia (tanérvnyitó beszéd 1905/1906). ErdPL 1905. 301–302, 311–312. és Értésítő 1905/1906.
A hivatásról (tanérvnyitó beszéd 1906/1907). ErdPL 1906. 311–312. és Értésítő 1906/1907.
Emlékbeszéd Szász Károly felett (az MPIT 1906. ápr. 23-án tartott ünnepélyén). PSZ 1906. 285–303.
Karácsony (konceptus). ErdPL 1906. 421.
Üdvözlő beszéd Ravasz László székfoglalásakor. Értésítő 1906/1907.
Húsvét (konceptus). ErdPL 1907. 97.
Pünköst (konceptus). ErdPL 1907. 153.
Értésítés (a Theologiai Fakultás 1907/1908. tanévére). ErdPL 1907. 223–225.
Gyászbeszéd dr. Bartók György erdélyi református püspök felett (Péld 27,1). ErdPL 1907. 424–425.
Egy kis emlékezés (Ballagi Móra). PEIL 1907. 4–5.
Kenessey Béla püspök programbeszède. PEIL 1908. 129–131. és RSZ 1908. 100–102.
Püspökünk beköszöntő beszède 1908. ápr. 8-án (1Kor 9,16 alapján). RSZ 1908. 209–213.
Gyászbeszéd Kiss Áron tiszántúli püspök felett. RSZ 1908. 368–369.
Püspöki jelentés. RSZ 1908. 771–774, 787–791, 804–809.
Kálvin János emlékezete. RSZ 1909. 704–708, 723–725. és PEIL 1909. 708–710, 724–726.
Püspöki jelentés. RSZ 1909. 719–723, 736–739, 749–751, 765–767, 781–785.
Temetési beszéd Kún Bertalan tiszáninneni református püspök felett. SpRL 1910. 404–406.
Püspöki jelentés. RSZ 1910. 752–757, 769–772, 784–786.
Gyászbeszéd Br. Bánffy Dezső ravatalánál (Zsolt 29,5). RSZ 1911. 339–342.
Emlékbeszéd báró Bánffy Dezső felett. RSZ 1911. 773–775, 791–797 és különnyomat Kv. 1912.
Püspöki jelentés. RSZ 1911. 803–809, 820–827.
Lelkészsztelési beszéd (2Thessz 2,16–17 alapján) RSZ 1912. 725–729. és különnyomat Kv. 1912.
Püspöki jelentés. RSZ 1912. 741–746, 757–761, 774–778.
Karácsony ünnepén. PEIL 1912. 820.
Püspöki jelentés. RSZ 1913. 743–748, 759–762, 775–780, 793–798
Bizonyosság és öröm (Kenessey Béla elnöki megnyitója a Heidelbergi Káté 350. éves emlékülennepén). PEIL 1913. 257–259.
Kenessey Béla dr. levele a Kolozsvári Országos Nemzeti Színház tagjaihoz. RSZ 1914. 582–584
Háború és vallás. RSZ 1914. 737–745. és a *Háború és élet* c. kötetben.
Körlevél a korona és a nemzet gyásza alkalmából (Ferenc Ferdinánd meggyilkolásakor). RSZ 1914. 418.
Békesség a földön! PEIL 1914. 718–719.
Gyászbeszéd dr. Kálmán János ravatalánál. RSZ 1914. 848–851.
Dr. Kenessey Béla püspök jelentéséből. RSZ 1915. 198–193, 210–214, 225–229, 241–248.

- Gyászbeszéd dr. Baksay Sándor dunamelléki püspök temetésén.* PEIL 1915. 301–303.
Az Út (a meginduló folyóirat). RSZ 1916. 107.
Gyászbeszéd (I. Ferenc József halálakor, a Belfarkas utcai templomban). Kv. 1916.
Háborús hűsvét (főpásztori levél katonákhoz). RSZ 1916. 241–244.
Püspöki jelentés. RSZ 1916. 275–279, 294–296, 311–312, 321–325, 337–341, 354–357, 369–374.
Üdvözllet dr. Boér Elek főgondnokhoz. RSZ 1916. 289–294.
Körlevél (a háború évfordulóján). RSZ 1916. 465–467.
Körlevél (Erdélyért). RSZ 1916. 645–646.
Körlevél (IV. Károly király koronázására). RSZ. 1916. 647–648.
A keresztyénség eszménye (prédikáció gyűjteményes kötetben Kecskeméthy Istvánnal, Ravasz Lászlóval, Révész Imrével és Nagy Károlyal). Kv. 1917.
Körlevél a reformáció négy százados megünneplése tárgyában. RSZ 1917. 1–4.
Körlevél (bátorítás háborús időkben). RSZ 1917. 157–158.
A reformáció társadalmi jelentősége. PSZ 1917. 2–16, 152–173.

Méltatások

- Az Erdélyi Református Egyházkerület közgyűléseinek jegyzőkönyvei. 1908–1918.
Kenessey Béla erdélyi református püspök beiktatásakor tartott imádság és egyházi beszéd. Kv. 1908.
 Nagy Károly: *Kenessey Béla erdélyi püspök.* RSZ 1908. 97–99.
 Hamar István: *Kenessey Béla erdélyi református püspök.* PEIL 1908. 113–114.
 Nn: *Az erdélyi püspökválasztás.* (Életrajzi adatok is.) PEIL 1908. 118–120.
Kenessey Béla erdélyi püspök végtisztességéről emléklapok. = *Isten akarata.* Kv. 1918.
 Ravasz László: *Kenessey Béla.* RSZ 1918. 25–28.
 Révész Imre: *Kenessey Béla élete.* RSZ 1918. 28–36.
 Ravasz László: *A megerősített szív* (búcsúszavak a háznál jan. 10-én du. 4 órakor, textus Zsid 13,8–9.). RSZ 1918. 37–38.
Dr. Kecskeméthy István theol. igazgató gyászbeszéde. RSZ 1918. 40–44.
 Nn: *A gyász és búcsú.* RSZ 1918. 44–50.
 Nn: *Kenessey Béla életrajza.* RSZ 1918. 119–120.
 Kenessey Ida: *Kenessey Béla életéből.* RSZ 1918. 205–208.
 Ravasz László: *Sötétségben világoskodó lámpás.* Kv. 1918.
 Nn: *Gyászjelentés Kenessey Béla haláláról.* LEgy 1918. 13–14.
 Sz.F. [Szóts Farkas]: *Dr. Kenessey Béla.* PEIL 1918. 13–14.
 K.J.: *Kenessey Béla halála.* DnPL 1918. 11–12.
 Nn: *Gyászjelentés Kenessey Béla haláláról.* DbPL 1918. 13–14.
 Schneller István: *Dr. Kenessey Béla református püspök emlékezete.* Evangélikus Egyházi Élet 1918.
 Makkai Sándor: *Dr. Kenessey Béla.* SpRL 1918. 11–12. és *Zörgessetek és megnyitattik néktek.* 277–281.
 Tavasz Sándor: *Kenessey Béla püspök az erdélyi református egyházkerület történetében.* RSZ 1924. 33–35.
 Nagy Géza: *Akik kősziklára építettek.* Kv. 1937.
 Vásárhelyi János: *Erdélyi emlékkönyv.* Kv. 1943. 5–12.
 Gönczy Lajos: *Kenessey Béla szolgálata.* RSZ 1944. 174–176, 187–193, 205–208, 224–227.
 Vásárhelyi János: *Erdélyi református püspökök az utolsó évszázadban.* Nagyenyed 1946.